

مدل پارادایمی تحریف در فرهنگ و ارتباطات اسلامی با تأکید بر اندیشه امام خمینی(ره)، حضرت آیت‌الله خامنه‌ای مدظله‌العالی و شهید مطهری(ره)*

محمدصادق نصراللهی^۱
محسن جوهری^{*۲}

چکیده

یکی از اصلی‌ترین چالش‌های فرهنگی ارتباطی پیش روی انقلاب اسلامی، پدیده تحریف ارزش‌های انقلاب است. مقابله مؤثر با این چالش نیازمند آن است که پدیده تحریف به‌عنوان یک موضوع فرهنگی از زاویه دید اسلامی مورد بررسی واقع شود. به همین دلیل در این پژوهش تلاش می‌شود به این سؤال مهم پاسخ داده شود که مدل پارادایمی تحریف در فرهنگ و ارتباطات اسلامی چیست؟ برای پاسخ به این پرسش، از طریق روش داده بنیاد به بررسی آراء سه تن از بزرگ‌ترین متفکران انقلاب اسلامی (امام خمینی(ره)، آیت‌الله خامنه‌ای مدظله‌العالی و شهید آیت‌الله مطهری(ره)) پیرامون موضوع تحریف می‌پردازیم. در این پژوهش مقوله «ارتباطات تحریف آمیز» به‌عنوان پدیده محوری شناسایی شد و همچنین سه دسته علت بینشی، گرایشی و کنشی به‌عنوان شرایط علی آن استخراج گردید. وضعیت فرهنگی جامعه به‌عنوان زمینه، دو فرایند تحریف‌گری و تحریف زدایی به‌عنوان راهبردهای کنش و کنش متقابل، وضعیت رسانه‌های تبیین‌گر و تحریف‌گر به‌مثابه شرایط مداخله‌گر و پیامدهای مستقیم و غیرمستقیم تحریف از دیگر یافته‌های پژوهش محسوب می‌شوند. در پایان مقاله، مدل پارادایمی تحریف در فرهنگ و ارتباطات اسلامی با تأکید بر اندیشه امام خمینی(ره)، شهید مطهری(ره) و رهبر معظم انقلاب ارائه می‌شود.

کلیدواژه‌ها: تحریف، فرهنگ و ارتباطات اسلامی، تحریف‌زدایی، تحریف‌گری، ارتباطات تحریف آمیز.

*. مقاله مستخرج از پایان‌نامه کارشناسی ارشد در دانشگاه امام صادق(ع) است.

Email: Msadegh.nasrollahi@isu.ac.ir

۱- استادیار گروه فرهنگ و دولت دانشکده معارف
اسلامی و فرهنگ و ارتباطات دانشگاه امام صادق(ع)

Email: mohsen.johari313@gmail.com

۲- دانشجوی دکتری فرهنگ و ارتباطات دانشگاه امام
صادق(ع) (نویسنده مسئول)

مقدمه

انقلاب اسلامی ایران، یک پدیده اجتماعی مهم در تاریخ است که با ابتناء به مجموعه‌ای از ارزش‌های برآمده از دین اسلام به پیروزی رسیده است. بدیهی است که شرط استمرار نظام سیاسی اجتماعی برآمده از این انقلاب، زنده ماندن ارزش‌های مذکور در جامعه و انتقال صحیح و کامل آن از نسلی به نسل دیگر است. در این میان، یکی از مهم‌ترین چالش‌های فرهنگی ارتباطی پیش روی انقلاب اسلامی، مسئله تحریف ارزش‌های انقلاب اسلامی است. به نظر می‌رسد که پیش از ورود به ساحت مقابله عملی با پدیده تحریف، ابتدا باید از یک زاویه دید فرهنگی و اجتماعی به این پدیده نگریست و آن را مورد تحلیل و بررسی قرار داد. وجود ادبیات اسلامی فراوان ناظر به مفهوم تحریف می‌تواند زمینه مساعدی را برای شناخت عمیق این پدیده از زاویه دید اندیشه اسلامی فراهم آورد اما متأسفانه این مهم تاکنون با نگاهی پرسش‌مندانانه ناظر به مسائل فرهنگی و اجتماعی روز انجام نشده است.

اگرچه مفهوم تحریف به شکل درون‌دینی مورد بررسی قرار گرفته، اما تحلیل این مقوله از منظر علوم اجتماعی و به‌طور خاص فرهنگ و ارتباطات کمتر مورد توجه بوده است. پرداختن این مقاله به مفهوم تحریف و نسبت‌یابی آن با ادبیات حوزه فرهنگ و ارتباطات یکی اصلی‌ترین نوآوری‌های آن محسوب می‌شود؛ به عبارت دیگر در این تحقیق تلاش می‌شود با ذهنی مسئله‌مند نسبت به مسائل فرهنگی و اجتماعی که از سویی حاصل تجربه زیسته در جامعه کنونی ایران اسلامی است و سوی دیگر با مطالعه نظری ادبیات حوزه فرهنگ و ارتباطات به دست آمده است به سراغ سه تن از بزرگ‌ترین اندیشمندان اسلامی معاصر برویم و آثار این اندیشمندان را ناظر به مقوله تحریف استنتاج کنیم و بدین ترتیب به نسبت‌یابی بین تحریف دینی و تحریف فرهنگی - ارتباطی بپردازیم. بدیهی است که این نسبت‌یابی زمینه بسیار خوبی را برای برنامه‌ریزی فرهنگی و رسانه‌ای در راستای مقابله با پدیده مذکور فراهم می‌آورد. برخی از اصلی‌ترین سؤالاتی که در این مقاله در پی پاسخ‌گویی به آنها هستیم عبارت‌اند از:

سؤال اصلی:

۱. مدل مفهومی تحریف در فرهنگ و ارتباطات اسلامی با تأکید بر نگاه حضرت امام خمینی(ره)، حضرت آیت‌الله خامنه‌ای و شهید مطهری چیست؟
- سؤالات فرعی:

۱. معنا و تعریف دقیق تحریف چیست؟ پدیده تحریف دارای چه ویژگی‌هایی است؟
۲. چگونه می‌توان تحریف را با توجه به فرایند ارتباط تبیین و توجیه کرد؟
۳. کدام دلایل و انگیزه‌ها باعث رخ دادن تحریف می‌شوند؟
۴. کدام زمینه‌های فرهنگی اجتماعی، باعث تسهیل پدیده تحریف می‌شود؟
۵. کدام شرایط ساختاری سبب بروز تحریف می‌شوند؟
۶. با بروز پدیده تحریف، چه کنش‌ها و کنش‌های متقابلی در برابر یک‌دیگر شکل می‌گیرند؟
۷. تحقق تحریف در افق اجتماعی، چه پیامدهایی را بر روی جامعه به جای می‌گذارد؟

پیشینه و روش‌شناسی

پیش‌تر پژوهش‌هایی پیرامون پدیده تحریف انجام شده است که البته بسیاری از آنها به بحث تحریف یا عدم تحریف کتب آسمانی به خصوص قرآن کریم پرداخته‌اند. با توجه به این‌که موضوع مذکور ارتباط چندانی به این پژوهش ندارند به بررسی پژوهش‌های انجام‌شده پیرامون آن نمی‌پردازیم. پژوهش‌هایی که ارتباط بیشتری با این مقاله دارند را می‌توان در سه دسته کلی طبقه‌بندی کرد: ۱. پژوهش‌های متمرکز بر مفهوم شناسی تحریف؛ ۲. پژوهش‌های متمرکز بر مبانی و ریشه‌های تحریف؛ ۳. پژوهش‌های متمرکز بر پیامدها و آثار پدیده تحریف. در ادامه به بررسی پژوهش‌هایی که ذیل این سه دسته قرار دارند می‌پردازیم.

۱. پژوهش‌های متمرکز بر مفهوم شناسی تحریف: کاظم‌پور (۱۳۹۴) در کتاب «نگاهی به مسئله تحریف در قرآن» به موضوع تحریف در قرآن می‌پردازد. مؤلف در فصل اول سعی کرده تا معنای لغوی و اصطلاحی تحریف را بررسی کند. او در این پژوهش نظر دو تن از مفسرین بزرگ را در این رابطه بررسی کرده است. همچنین افتخاری و عبدی (۱۳۹۳) در مقاله «گونه‌شناسی جنگ نرم در قرآن کریم» به بررسی مفهوم تحریف به‌عنوان یکی از زیرمجموعه‌های مفهوم جنگ نرم می‌پردازد.

۲. پژوهش‌های متمرکز بر مبانی و ریشه‌های تحریف: قنبرزاده (۱۳۹۵) در پایان‌نامه «ریشه‌یابی تحریف دین با تأکید بر عوامل فلسفی» به این مسئله اشاره می‌کند که تحریف دین همواره از روی عناد و غرض‌ورزی رخ نمی‌دهد بلکه ممکن است فهم نادرست بشر موجب تحریف شود. همچنین کاظمی (۱۳۸۹) در پایان‌نامه «بافت‌زدایی، بازباخت‌افزایی و تحریف ترجمه: رویکرد تحلیل‌گفتمان انتقادی به تلویحات ایدئولوژیک در بازنمود سخنان امام خمینی(ره) در ترجمه انگلیسی» بر روی فرایند ترجمه به‌مثابه عامل تحریف متمرکز می‌شود و این موضوع را با تأکید بر تحریف سخنان امام در ترجمه بررسی می‌کند.

۳. پژوهش‌های متمرکز بر پیامدها عینی پدیده تحریف و راه‌های جلوگیری از آن: اسکندری (۱۳۹۵) در پایان‌نامه «بررسی نقش تحریف ادیان توحیدی در تربیت فردی و اجتماعی» به بررسی آثار و پیامدهای تحریف ادیان توحیدی بر روی تربیت فردی و اجتماعی انسان‌ها می‌پردازد. همچنین نعیم‌آبادی (۱۳۸۲) در کتاب «تحریف در آموزه‌های دینی» علاوه بر پرداختن به مسائلی از قبیل تحریف لفظی و معنوی، تحریف در قرآن، گستره تحریف، انواع محرفان و تحریفات عاشورا، به بررسی راه‌های مبارزه با تحریف نیز پرداخته است.

شایان‌ذکر است که موضوعاتی از قبیل مفهوم‌شناسی تحریف، علل و ریشه‌های آن و نیز پیامدهای تحریف و نحوه مقابله با آنها موضوعات پر اهمیتی هستند که در پژوهش‌های پیشین به آنها توجه شده است اما پدیده تحریف ابعاد دیگری هم دارد که تاکنون کمتر مورد توجه واقع شده است. این ابعاد عبارت‌اند از زمینه‌های فرهنگی و اجتماعی شکل‌گیری تحریف، شرایط ساختاری تحقق تحریف، کنش‌ها و کنش‌های متقابلی که پیرامون تحریف شکل می‌گیرد و... در این مقاله تلاش شده است تا در جهت تکمیل پژوهش‌های پیشین الگویی جامع از پدیده تحریف (شامل بررسی پدیده تحریف، شرایط علی، پیامدها، زمینه، شرایط میانجی و راهبردهای کنش و کنش متقابل) ارائه شود که بتواند ابعاد مختلف پدیده

تحریف را تبیین کند. این الگو مبتنی بر دیدگاه اجتهادی سه متفکر بزرگ اسلامی است که تا پیش از این به بررسی و تبیین اندیشه آنان پیرامون پدیده تحریف پرداخته نشده بود.

از آنجا که پژوهش حاضر بر شکل‌دهی چارچوب مفهومی یا تدوین تئوری تأکید و نیاز به آشکارسازی دانش ضمنی خبرگان در این حوزه دارد، از روش نظریه‌پردازی داده‌بنیاد^۱ بهره می‌برد. در روش نظریه‌پردازی داده‌بنیاد، داده‌های به‌دست‌آمده در فرایند کدگذاری تحلیل می‌شوند. انواع کدگذاری در نظریه داده بنیاد عبارت‌اند از:

۱. کدگذاری باز: کدگذاری باز قصد دارد تا داده‌ها را در قالب مفاهیم درآورد. به این منظور ابتدا داده‌ها از هم مجزا می‌شوند. عبارت‌ها بر اساس واحدهای معنایی دسته‌بندی می‌شوند تا تعلیقات و مفاهیم به آنها ضمیمه شود (فیلیک، ۱۳۸۷: ۳۳۰). در کدگذاری باز، پژوهشگر با تطبیق مستمر پیشامدها یا فعالیت‌های واقعی، به شباهت‌ها و تفاوت‌های موجود میان آنها پی می‌برد که در نهایت به ساخت یک مفهوم و ابعاد آن منجر می‌شود (ذوالفقاریان و لطیفی، ۱۳۹۰: ۴۴).

۲. کدگذاری محوری: در این مرحله خصوصیت‌ها و ابعاد مقوله تشریح و نشان داده می‌شود که چگونه مقوله‌ها و زیر مقوله‌های آنها با یکدیگر ارتباط دارند (سالدانا، ۱۳۹۵: ۳۸۸). بدین ترتیب هدف اصلی این مرحله از کدگذاری دستیابی به یک مدل پارادایمی است. مدل پارادایمی الگویی است که در آن با استفاده از مفاهیم شرایط علی، پدیده، زمینه، شرایط میانجی، راهبردهای کنش و کنش متقابل و پیامدها، مقولات مختلف به‌دست‌آمده در نظریه داده بنیاد به‌صورت منطقی با هم مرتبط می‌شوند (استراوس و کوربین، ۱۳۸۵: ۱۰۰). در ادامه به بررسی مختصر مفاهیم اصلی الگوی پارادایمی می‌پردازیم.

۱. شرایط علی: وقایع و اتفاقی‌هایی که به وقوع یا گسترش پدیده‌هایی می‌انجامد.
 ۲. پدیده: ایده محوری، حادثه، یا واقعه‌هایی که سلسله کنش/کنش متقابل، به‌طور آنها رهنمون می‌شوند تا آنها را اداره یا با آنها به‌صورتی برخورد کنند یا اینکه سلسله رفتارها بدان‌ها مرتبط‌اند.
 ۳. زمینه: سلسله خصوصیات ویژه‌ای که به پدیده‌هایی دلالت می‌کند؛ یعنی محل حوادث و وقایع متعلق به پدیده‌هایی در طول طیف بعدی. زمینه همچنین نشانگر یک سلسله شرایط خاصی است که در آن راهبردهای کنش/کنش متقابل صورت می‌گیرد.

۴. شرایط میانجی: شرایط ساختاری که به پدیده‌ها تعلق دارند و بر راهبردهای کنش/کنش متقابل اثر می‌گذارند.

۵. راهبردهای کنش/کنش متقابل: راهبردهای ایجادشده برای کنترل، اداره و برخورد با پدیده‌های، تحت شرایط مشاهده شده خاص.

۶. پیامدها: نتیجه و حاصل کنش/کنش متقابل (استراوس و کوربین، ۱۳۸۵: ۹۷-۹۸).

۳. کدگذاری گزینشی: پژوهشگران در این مرحله به صورت گزینشی در پی موردهایی هستند که مضمون‌ها را روشن می‌سازد و پس از اینکه داده‌ها گردآوری شد به انجام مقایسه مضمون‌ها می‌پردازد (نیومن، ۱۳۸۹: ۴۹۲). همچنین در این مرحله مقوله اصلی پژوهش به صورت نظام‌مند انتخاب شده و نسبت آن با مفاهیم دیگر مشخص می‌شود. پژوهشگر این وظیفه را دارد که مقولات مختلف به دست آمده را در قالب یک طرح تئوریک کلان یکپارچه‌سازی کند. در این مرحله یک نوع خط سیر داستانی برای تبیین ارتباط مقوله‌ها طراحی می‌شود (استراوس و کوربین، ۱۳۸۵: ۹۹).

در این پژوهش آراء و نظرات سه تن از بزرگ‌ترین اندیشمندان مسلمان معاصر یعنی حضرت امام خمینی(ره)، حضرت آیت‌الله خامنه‌ای حفظه الله تعالی و شهید آیت‌الله مطهری(ره) پیرامون موضوع تحریف مورد بررسی قرار گرفت. دلیل انتخاب این سه اندیشمند بزرگ این است که هر سه از بزرگ‌ترین متفکرانی هستند که اندیشه‌های آنان جزو مبانی انقلاب اسلامی محسوب می‌شود. این سه اندیشمند اسلامی که به نحوی به یک مکتب فکری متعلق هستند از سویی دارای یک فهم عمیق و اجتهادی از دین بوده و از سوی دیگر به مقوله تحریف به مثابه یک مفهوم دینی و نیز به عنوان یک پدیده مهم فرهنگی توجه کرده‌اند. گردآوری داده‌های مورد نیاز از میان آثار منتشر شده از این سه متفکر با استفاده از شیوه متن‌کاوی و از طریق جستجوی کلیدواژه‌ای انجام شد و پس از آن با استفاده از روش داده بنیاد فرایند تحلیل داده‌ها انجام پذیرفت.

مفهوم شناسی

پیش از ورود به بحث پیرامون پدیده تحریف و بررسی ابعاد نظری آن، نیازمند آن هستیم که تعریف خود را از این پدیده تدقیق کنیم. به نظر می‌رسد که برای رسیدن به یک تعریف مختار از تحریف باید ابتدا به مرور تعاریف ارائه شده از این پدیده بپردازیم. در لغت‌نامه دهخدا در توضیح واژه تحریف آمده است: «بگردانیدن سخن، گرداندن سخن و چیزی از وضع و حالت خود، تغییر دادن هر چیز عموماً و تغییر کتاب خصوصاً» (دهخدا، ۱۳۷۳: ۵۶۶۳). همچنین در فرهنگ فارسی عمید در تعریف واژه تحریف آمده است: تغییر دادن، تبدیل کردن، گردانیدن کلام کسی از وضع و طرز و حالت خود، بعضی حروف کلمه را عوض کردن و تغییر دادن معنای آن» (عمید، ۱۳۸۹: ۴۷۱). واژه تحریف در دایره‌المعارف بزرگ اسلامی این‌گونه تعریف شده است: «این واژه از ریشه حرف به معنای لبه و کناره است که در باب تفعیل به معنای دگرگونی و تغییر هر پدیده‌ای به سمتی جز جایگاه طبیعی خود به کار رفته است و در خصوص متون، به تلاش در جهت تغییر یا دوپهلوی ساختن آن گفته می‌شود» (موسوی بجنوردی، ۱۳۸۵: ۶۱۰). دانشنامه جهان اسلام نیز تحریف را این چنین تعریف می‌کند: «تحریف در لغت به معنای گردانیدن سخن و تغییر دادن سخن است» (حداد عادل، ۱۳۸۰: ۶۳۴).

علاوه بر آنچه گفته شد در حوزه روش شناسی فهم و نقد حدیث هم به صورت تفصیلی به پدیده تحریف پرداخته شده است. در این حوزه مفهوم تحریف در مقابل مفاهیمی همچون تصحیف و وضع به کار برده می شود؛ «تصحیف عبارت است از ایجاد هرگونه دگرگونی و تغییر در سند یا متن حدیث به گونه ای که دست کم یک واژه در آن به مشابه خود تبدیل شود» (ایزدی، ۱۳۹۴: ۲۳)؛ به عبارت دیگر «تغییر عمدی در حدیث را تحریف و تغییر سهوی در آن را تصحیف می گویند» (ربانی، ۱۳۸۹: ۱۵۲). در تفاوت دو مفهوم تحریف و تصحیف باید گفت که «تحریف از چند جهت با تصحیف تفاوت دارد، جهت نخست آنکه تغییر حادث شده در سند یا متن حدیث لازم نیست به واژه مشابه خود صورت پذیرفته باشد بلکه ممکن است مشابهت یا دست کم مشابهت محسوسی در بین نباشد. جهت دوم آنکه این تغییر ممکن است به واسطه کاهش یا افزایش واژگان و یا عباراتی رخ دهد و جهت سوم آنکه غالباً در تحریف عامل عمد دخیل است یعنی تحریف کننده با قصد تحریف اقدام به ایجاد تغییراتی در سند یا متن حدیث می نماید حال آنکه در تصحیف همواره تغییر از سوی راوی با واسطه خطای او رخ می دهد. برخی از حدیث پژوهان فرق اخیر را تفاوت عمده میان این دو اصطلاح دانسته اند» (ایزدی، ۱۳۹۴: ۲۴). توجه به این نکته ضروری است که در علم حدیث «این دو اصطلاح غالباً با یکدیگر به کار می روند که در این صورت باید هر یک را بر معنی خاص خود حمل کرد اما در صورت کاربرد انفرادی غالباً به دایره شمول دیگری نیز اطلاق می شود» (ایزدی، ۱۳۹۴: ۲۴). همان طور که گفته شد واژه دیگری که در علم الحدیث، در مقابل تحریف به کار برده می شود وضع است. «در تحریف، حدیثی از پیش وجود دارد که محرّف تغییری چون فزونی، کاستی، تقدیم یا تأخیر در آن روا می دارد، ولی در وضع تحریف کلام پیشینی وجود ندارد و واضع حدیث را از خود می سازد و می پراکند» (ربانی، ۱۳۸۹: ۱۵۳).

برخی از اندیشمندان اسلامی - که در ادامه این پژوهش به صورت تفصیلی به بررسی اندیشه آنان حول مفهوم تحریف پرداخته ایم - نیز به ارائه تعریف هایی از تحریف پرداخته اند. در این میان شهید مطهری در کتاب حماسه حسینی به صورت صریح و واضح در مقام تعریف این مفهوم بر آمده است: «تحریف که از ماده «حرف» در زبان عربی است، یعنی متمایل کردن یک چیز از آن مسیر اصلی و وضع اصلی که داشته است یا باید داشته باشد. به عبارت دیگر، تحریف نوعی تغییر و تبدیل است، ولی تحریف مشتمل بر چیزی است که کلمه «تغییر» و «تبدیل» نیست. شما اگر کاری بکنید که یک جمله ای، یک نامه ای، یک شعری، یک عبارتی آن مقصودی را که باید بفهماند نفهماند، یک مقصود دیگری را بفهماند، اینجا می گویند شما این عبارت را تحریف کرده اید» (مطهری، ۱۳۷۷: ۵۸)

پیش از ارائه تعریف مختار از پدیده تحریف باید به این نکته اشاره کرد که از نگاه پژوهشگران این تحقیق، تحریف یک پدیده ارتباطی است. ارتباط عبارت است از «جریان، فراگرد و یا فراگرد تراکشی جابه جایی پیام میان حداقل دو منبع معنی، مشروط بر آنکه در منبع معنی ارتباط گیر، مشابهت معنی با معنی مورد نظر منبع معنی ارتباط گر ایجاد شود» (محسنیان راد، ۱۳۹۱: ۱۲). ارتباط موفق زمانی محقق می شود که معنای ادراک شده توسط ارتباط گیر (M') با معنای مدنظر ارتباط گر (M) مطابق باشد.

اکنون و با توجه به توضیحات گذشته، تعریف نهایی و مختار این پژوهش برای پدیده تحریف ارائه می‌شود: **ایجاد شکست ارتباطی (عدم اشتراک معنا) بین ارتباط‌گر مرجع و ارتباط‌گیران توسط یک اختلال‌گر انسانی**

در ادامه ذکر این نکته جهت ایضاح تعریف مذکور ضروری است که فرایند تحریف همواره توسط یک عامل انسانی رخ می‌دهد. ممکن است عامل انسانی مورد نظر تحریف را آگاهانه و از روی عمد انجام دهد و ممکن است غیرعمدانه و به خاطر بدفهمی مرتکب تحریف شود.

مطالعات نظری

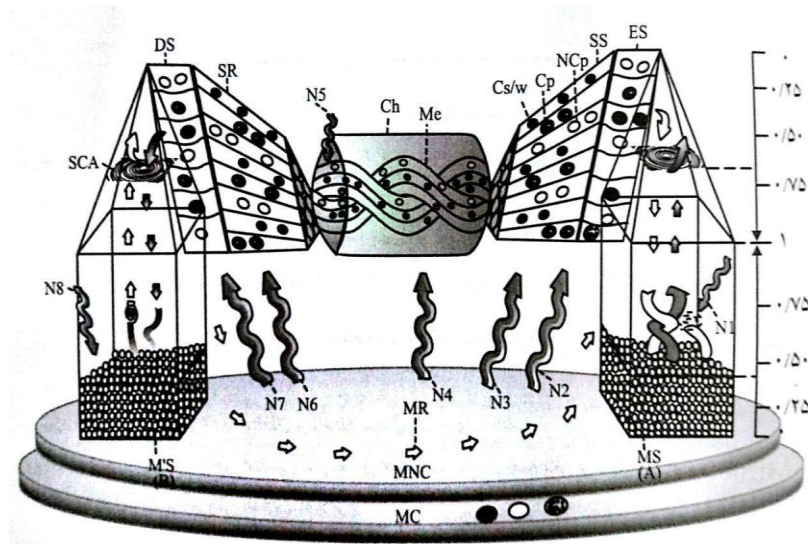
به نظر می‌رسد که پیش از ورود به عرصه تحلیل آثار و بیانات حضرت امام، رهبر معظم انقلاب و شهید مطهری، ضروری است که با مرور ادبیات حوزه فرهنگ و ارتباطات، حساسیت نظری خود نسبت به پدیده تحریف و نسبت آن با عرصه فرهنگ و ارتباطات را تقویت کنیم.

تبیین تحریف بر اساس مدل منبع معنی

با بررسی تاریخ عرصه علم می‌توان به این مسئله اذعان کرد که مدل‌سازی نقش گسترده‌ای در پیشرفت علم داشته است. مدل‌ها برای سازمان‌دهی افکار به کار می‌آیند. مدل می‌تواند مجموعه‌ای از گزاره‌ها، یک نمودار، ساختاری مادی، یک فرمول ریاضی و ساده شده یا کوچک شده شیء واقعی باشد. مدل‌های ارتباطی معمولاً بازنمود تصویری یا چکیده یک نظریه هستند (گیل و آدمز، ۱۳۸۴: ۲۳۹). با توجه به این که در این پژوهش، شناخت ابعاد مختلف پدیده تحریف و فرایند رخ دادن آن برای ما از اهمیت بسیار زیادی برخوردار است، مدل‌های ارتباطی می‌توانند ما را در دستیابی به اهدافمان یاری کنند. اگر مروری بر مدل‌های گوناگون علم ارتباطات داشته باشیم درمی‌یابیم که همه آنها عناصر و اجزای اساسی ارتباط را که همان منبع یا فرستنده، پیام، وسیله و مخاطب است را موردنظر داشته‌اند و هر یک بر اساس توجه ویژه خود، به برخی از آنها اهمیت و اعتبار بیشتری داده‌اند (فرهنگی، ۱۳۷۴: ۵۹). در میان مدل‌های مختلف ارتباطی یکی از به‌روزترین مدل‌ها، مدل منبع معنی است. این مدل در تلاش است که پدیده ارتباط را به‌گونه‌ای نظام‌مند و با ریزینی و دقت فراوان نسبت به عناصر ارتباط، توجیه و تبیین کند. بر اساس این مدل ارتباط‌گر از میان معانی موجود در منبع معنی خود، برخی از معانی را انتخاب می‌کند و سپس با توجه به سطح توانایی ارتباطی^۱ خود، محتوایی^۲ را برای بیان آن معانی به‌وجود می‌آورد. محتوا از طریق کانال^۳ به سمت ارتباط‌گیر ارسال می‌شود. ارتباط‌گیر همه یا قسمتی از محتوای ارسال شده را صید می‌کند. در گام بعد محتوای صید شده باعث متجلی شدن مجموعه‌ای از معانی نزد ارتباط‌گیر می‌شود. ارتباط‌گیر ناظر به معانی خود پس فرست‌هایی را ارسال می‌کند. این پس فرست‌ها وقتی توسط ارتباط‌گر اولیه دریافت

1. communication ability
2. content
3. channel

می‌شود بازخورد^۱ نامیده می‌شود. در تمام این قسمت‌ها امکان پارازیت^۲ وجود دارد. همچنین تمام فرایندها از زمینه ارتباط^۳ (مادی و غیرمادی) متأثر است (محسنیان‌راد، ۱۳۹۵).

شکل ۱: مدل فراگرد تراکنشی منبع معنی (محسنیان‌راد، ۱۳۹۱: ۴۲۵)

محسنیان‌راد در فصل چهار کتاب ارتباط شناسی (۱۳۹۵) به بررسی شروط وقوع ارتباط کامل می‌پردازد. وی در این فصل، چهار مسئله را پیش روی برقراری یک ارتباط کامل مطرح می‌کند. این چهار مسئله عبارت‌اند از:

۱. انطباق معنای ارتباط‌گر با محتوای تولیدی او: محتوا حاصل ترکیب نشانه‌ها و نحوه ارائه آنها است. لحن، چینش و ترتیب قرار ارائه نشانه‌ها از جمله موضوعاتی است که ذیل مسئله نحوه ارائه و به‌واسطه آن ذیل مفهوم محتوا قرار می‌گیرد.

۲. انطباق مفهوم صید شده ارتباط‌گیر با محتوای تولیدی ارتباط‌گر: محسنیان‌راد مفهوم راه، به‌مثابه یکی از عناصر ارتباط این چنین توضیح می‌دهد: «اگر پیام را سوار بر جریان، فراگرد یا تراکنش و این بار نه از منظر ارتباط‌گر بلکه از منظر ارتباط‌گیر نگاه کنیم، سوای سه عنصر دیوید برلو، می‌توانیم عنصر چهارمی را نیز مشاهده کنیم که معنی نیست بلکه جنسش از ترکیب همان نشانه و نحوه ارائه است اما متفاوت با محتواست» (محسنیان‌راد، ۱۳۹۵: ۲۷۲).

1. feedback
2. noise
3. communication context

۳. حد منبعث بودن معنی متجلی شده در ارتباط‌گیر از مفهوم صید شده او: «اگر آنچه را ارتباط‌گیر از محتوا صید کرده است 'C' و معنایی را که در ارتباط‌گیر متجلی شده است 'M' بدانیم، این که 'M' تا چه حد منبعث از 'C' است مسئله سوم ارتباط است» (محسنیان‌راد، ۱۳۹۵: ۴۵۳).

۴. مشابهت معنی متجلی شده در ارتباط‌گیر با معنی مورد‌نظر ارتباط‌گر: پژوهش‌ها حاکی از آن است که بیش‌ترین احتمال در ارتباط، تفاوت میان معنی متجلی شده در ارتباط‌گیر ('M') با معنای مورد‌نظر ارتباط‌گر (M) است، زیرا برابری 'C' با 'C' الزاماً منتهی به $\frac{M'}{M}$ برابر ۱ نخواهد شد (محسنیان‌راد، ۱۳۹۵: ۴۵۴).

به نظر می‌رسد که چهار مسئله مذکور دقیقاً چهار نقطه‌ای هستند که در آنها امکان رخ دادن تحریف وجود دارد؛ به عبارت دیگر بر اساس مدل منبع معنی تحریف ممکن است به تبع موارد ذیل به وقوع بپیوندد:

۱. محتوای تولید شده توسط ارتباط‌گر با معنای مد نظر وی مطابق نباشد.
۲. مفهوم صید شده توسط ارتباط‌گیر با محتوای پیام مطابق نباشد.
۳. معنای متجلی شده نزد ارتباط‌گیر با مفهوم صید شده توسط وی مطابقت نداشته باشد.
۴. معنای متجلی شده نزد ارتباط‌گیر با معنای مد نظر ارتباط‌گر مطابقت نداشته باشد.

تحلیل داده‌ها

کدگذاری باز: کدگذاری باز فرآیند تحلیلی است که از طریق آن، مفاهیم، مشخص و خواص و ابعاد آنها در داده‌ها کشف می‌شود. به‌طور کلی، در طول کدگذاری باز، داده‌ها به قطعات مجزا شکسته شده، از نزدیک مورد بررسی قرار گرفته و نسبت به شباهت‌ها و تفاوت‌ها مقایسه می‌شوند.

مفهوم‌پردازی: در این پژوهش در مجموع از میان ۱۰۲ فیش به‌دست آمده ۱۴۶ کد باز (مفهوم) شناسایی شد. در جدول شماره ۱ این مفاهیم و شماره کدهای مربوط به هر مفهوم به‌صورت فهرست‌وار آمده است.^۱ شماره‌گذاری کدها به این صورت انجام شده است که عدد اول مربوط متفکر مورد بحث است. (حضرت امام خمینی(ره)، شماره یک، آیت الله خامنه‌ای شماره دو و شهید مطهری شماره سه). عدد دوم به شماره گزاره‌ای که مفهوم از آن استخراج شده اشاره دارد. عدد آخر نیز مربوط به شماره مفهومی است که از گزاره استخراج شده است.

۱. به دلیل محدودیت حجم مقاله، درج فرآیند مفهوم‌پردازی گزاره‌ها در متن مقاله امکان‌پذیر نبود. به همین علت نمونه‌ای از فرآیند مذکور در پی‌نوشت مقاله ارائه می‌شود.

جدول ۱: فهرست مفاهیم به دست آمده

ردیف	منبع	مفاهیم	کد مفاهیم
امام خمینی (ره)			
۱	(خمینی، ۱۳۸۹، ج ۳: ۴۳۴)	ثبت دقیق وقایع انقلاب، عامل جلوگیری از تحریف	۱-۱-۱
۲	(خمینی، ۱۳۸۹، ج ۳: ۴۳۴)	عدم ثبت دقیق وقایع انقلاب، عامل تحریف	۲-۱-۱
۳	(خمینی، ۱۳۸۹، ج ۳: ۴۳۴)	غرض‌ورزی مغرضان، یکی از عوامل تحریف	۳-۱-۱
۴	(خمینی، ۱۳۸۹، ج ۵: ۳۹۰)	ضرورت افشای تحریف‌گر جهت مقابله با تحریف	۱-۲-۱
۵	(خمینی، ۱۳۸۹، ج ۵: ۳۹۰)	وظیفه علما نسبت به مقابله با تحریف	۲-۲-۱
۶	(خمینی، ۱۳۸۹، ج ۵: ۳۹۸)	تحریف، محدودکننده آزادی مطبوعات	۱-۳-۱
۷	(خمینی، ۱۳۸۹، ج ۱۱: ۷۳)	تحریف، برخلاف آداب خبرنگاری	۱-۴-۱
۸	(خمینی، ۱۳۸۹، ج ۱۸: ۴۲۲)	منافات داشتن دستورات اسلام با منافع قدرتمندان، علت تلاش آنان برای تحریف دین	۱-۵-۱
۹	(خمینی، ۱۳۸۹، ج ۱۸: ۴۲۲)	کج معنا کردن قرآن به خاطر عدم امکان کم و زیاد کردن الفاظ قرآن	۲-۵-۱
۱۰	(خمینی، ۱۳۸۸: ۱۰)	منافات داشتن ایمان مذهبی مردم با منافع استعمارگران، علت تلاش آن‌ها برای تحریف دین	۱-۶-۱
۱۱	(خمینی، ۱۳۸۸: ۱۰)	گمراهی مردم نسبت به اسلام، پیامد تحریف	۲-۶-۱
۱۲	(خمینی، ۱۳۸۸: ۹۷)	مقابله با تحریف، وظیفه علما به‌عنوان میراث‌بران انبیا	۱-۷-۱
۱۳	(خمینی، ۱۳۸۸: ۱۱۳)	تحریف، یکی از انواع قول اثم یا گفتار گناه‌کارانه	۱-۸-۱
۱۴	(خمینی، ۱۳۸۸: ۱۱۳)	نکوهش علمای یهود به خاطر عدم مقابله با تحریف در قرآن کریم	۲-۸-۱
۱۵	(خمینی، ۱۳۸۸: ۱۱۳)	وظیفه علمای اسلامی نسبت به مقابله با تحریف	۳-۸-۱
۱۶	(خمینی، ۱۳۸۸: ۱۱۳)	امر به معروف و نهی از منکر، راه مقابله با تحریف	۴-۸-۱
۱۷	(خمینی، ۱۳۸۸: ۱۲۸)	تعلیمات و تبلیغات اسلامی، وظیفه فقهای در مقابله با تحریف	۱-۹-۱
۱۸	(خمینی، ۱۳۸۸: ۱۲۸)	وظیفه‌داشتن فقهای در مقابله با تحریف	۲-۹-۱
۱۹	(خمینی، ۱۳۸۸: ۱۲۸)	فریاد زدن و متوجه کردن مردم به حقیقت، راه مقابله با تحریف	۱-۱۰-۱
۲۰	(خمینی، ۱۳۸۸: ۱۲۸)	هدم مراکز تحریف احکام و تعالیم اسلامی، وظیفه روحانیت در مقابله با تحریف	۱-۱۱-۱
۲۱	(خمینی، ۱۳۸۸: ۱۲۸)	فساد و بی‌دینی جوانان، پیامد تحریف	۲-۱۱-۱

رهبر معظم انقلاب، آیت‌الله خامنه‌ای			
۲۲	خطبه‌های نماز جمعه تهران، ۱۳۶۴/۱/۲۳	رسالت ائمه نسبت به مقابله با تحریف	۱-۱-۲
۲۳	خطبه‌های نماز جمعه تهران، ۱۳۶۴/۱/۲۳	تبیین درست اسلام، راه مقابله با تحریف	۲-۱-۲
۲۴	خطبه‌های نماز جمعه تهران، ۱۳۶۴/۱/۲۳	تزامم اسلام با منافع قدرتمندان، علت تلاش آنان برای تحریف دین	۱-۲-۲
۲۵	خطبه‌های نماز جمعه تهران، ۱۳۶۴/۱/۲۳	عدم امکان خارج کردن یک‌باره مردم از اسلام، زمینه اتخاذ راهبرد تحریف	۱-۳-۲
۲۶	خطبه‌های نماز جمعه تهران، ۱۳۶۴/۱/۲۳	معنای تحریف: تلاش برای از بین بردن معنا و روح اسلام در عین حفظ ظواهر	۲-۳-۲
۲۷	خطبه‌های نماز جمعه تهران، ۱۳۶۴/۱/۲۳	مزدوران اهل بیان و قلم، ابزار قدرت‌مندان برای تحریف دین	۱-۴-۲
۲۸	خطبه‌های نماز جمعه تهران، ۱۳۶۴/۱/۲۳	خالی شدن اسلام از روح خود، پیامد تحریف	۲-۴-۲
۲۹	خطبه‌های نماز جمعه تهران، ۱۳۶۴/۱/۲۳	تبیین درست اسلام راه مقابله با تحریف	۱-۵-۲
۳۰	خطبه‌های نماز جمعه تهران، ۱۳۶۴/۱/۲۳	افشاگری تحریف و تحریف‌کننده، راه مقابله با تحریف	۲-۵-۲
۳۱	خطبه‌های نماز جمعه تهران، ۱۳۶۴/۱/۲۳	تبیین کامل دین در همه ابعاد اجتماعی، روش اهل بیت برای مقابله با تحریف	۱-۶-۲
۳۲	خطبه‌های نماز جمعه تهران، ۱۳۶۴/۱/۲۳	تبیین ملاک‌ها راه مقابله با پدیده تحریف مسئله امامت	۱-۷-۲
۳۳	خطبه‌های نماز جمعه تهران، ۱۳۶۴/۱/۲۳	معرفی مصداق حاکم دینی، راهکار اهل بیت برای مقابله با تحریف مسئله امامت	۲-۷-۲
۳۴	خطبه‌های نماز جمعه تهران، ۱۳۶۴/۱/۲۳	روی کار آمدن حاکمان فاسد، پیامد تحریف	۳-۷-۲
۳۵	بیانات در دیدار با اعضای «گروه تاریخ» صدای جمهوری اسلامی ایران، ۱۳۷۰/۱۱/۸	تحریف تاریخ، یکی از ابعاد تحریف	۱-۸-۲
۳۶	بیانات در دیدار با اعضای «گروه تاریخ» صدای	پررنگ کردن و رنگ و لعاب دادن یک پدیده، یکی از روش‌های تحریف	۲-۸-۲

		جمهوری اسلامی ایران، ۱۳۷۰/۱۱/۸	
۳-۸-۲	خلق و جعل اتفاقاتی که رخ نداده است، یکی از روش‌های تحریف	بیانات در دیدار با اعضای «گروه تاریخ» صدای جمهوری اسلامی ایران، ۱۳۷۰/۱۱/۸	۳۷
۴-۸-۲	استخراج صحیح گزاره‌های تاریخی و بیان آن به مردم، راه مقابله با تحریف تاریخ	بیانات در دیدار با اعضای «گروه تاریخ» صدای جمهوری اسلامی ایران، ۱۳۷۰/۱۱/۸	۳۸
۱-۹-۲	تبیین انقلاب اسلامی از دیدگاه‌های جامعه‌شناسی و انسان‌شناسی، راه مقابله با تحریف انقلاب	بیانات در دیدار اعضای «ستاد برگزاری دهه فجر»، ۱۳۷۱/۱/۵	۳۹
۱-۱۰-۲	نشر علم و معارف اسلامی، راه مقابله با تحریف	بیانات پاسداران انقلاب اسلامی به مناسبت روز پاسدار ۱۳۷۵/۹/۲۴	۴۰
۲-۱۰-۲	تحریف، یک بلای معنوی بزرگ برای جامعه اسلامی	بیانات پاسداران انقلاب اسلامی به مناسبت روز پاسدار ۱۳۷۵/۹/۲۴	۴۱
۳-۱۰-۲	رسالت اهل بیت نسبت به مقابله با تحریف	بیانات پاسداران انقلاب اسلامی به مناسبت روز پاسدار ۱۳۷۵/۹/۲۴	۴۲
۱-۱۱-۲	رسالت ائمه نسبت به مقابله با تحریف	بیانات مقام معظم رهبری در دیدار با اعضای مجمع جهانی اهل بیت(ع)، ۱۳۷۶/۱۱/۱۴	۴۳
۲-۱۱-۲	تلاش قدرت‌ها برای تحریف دین برای حفظ حکومت و تأمین تعیش خود	بیانات مقام معظم رهبری در دیدار با اعضای مجمع جهانی اهل بیت(ع)، ۱۳۷۶/۱۱/۱۴	۴۴
۱-۱۲-۲	تحریف، ابزار شیطان در جوامع اسلامی	بیانات در دیدار علما و روحانیون و مبلغان در آستانه‌ی ماه محرم الحرام، ۱۳۷۸/۱/۲۳	۴۵
۲-۱۲-۲	تلاش شیطان برای تحریف در شرایطی که امکان کنار گذاشته شدن دین از سوی مردم وجود ندارد	بیانات در دیدار علما و روحانیون و مبلغان در	۴۶

		آستانه‌ی ماه محرم الحرام، ۱۳۷۸/۱/۲۳	
۳-۱۲-۲	نشان دادن شاخص‌های دین‌داری مقابله با تحریف	بیانات در دیدار علما و روحانیون و مبلغان در آستانه‌ی ماه محرم الحرام، ۱۳۷۸/۱/۲۳	۴۷
۴-۱۲-۲	نشان داده شدن راه عوضی به مردم، پیامد تحریف	بیانات در دیدار علما و روحانیون و مبلغان در آستانه‌ی ماه محرم الحرام، ۱۳۷۸/۱/۲۳	۴۸
۵-۱۲-۲	تعریف تحریف: عوضی گذاشتن نشانه‌های دین	بیانات در دیدار علما و روحانیون و مبلغان در آستانه‌ی ماه محرم الحرام، ۱۳۷۸/۱/۲۳	۴۹
۱-۱۳-۲	ممنوعیت تحریف، یکی از موارد محدودکننده آزادی مطبوعات	بیانات در مراسم دیدار گروه کثیری از سپاهیان و بسیجیان در مشهد ۱۳۷۸/۶/۱۰	۵۰
۱-۱۴-۲	ضرورت مقابله علمای دین با تحریف	بیانات در شروع درس خارج فقه سال ۱۳۷۹/۶/۲۰	۵۱
۲-۱۴-۲	مقابله علمای دینی با تحریف از طریق نقد علمی و پرهیز از برخوردهای تکفیری و غیرعلمی	بیانات در شروع درس خارج فقه سال ۱۳۷۹/۶/۲۰	۵۲
۳-۱۴-۲	مقابله با تحریف از همان راهی که تحریف گسترش یافته	بیانات در شروع درس خارج فقه سال ۱۳۷۹/۶/۲۰	۵۳
۱-۱۵-۲	نقش خطرناک تحریف در دستگاه‌های تبلیغاتی جهانی	بیانات در اجتماع زائران مرقد مطهر امام خمینی(ره) ۱۳۸۰/۳/۱۴	۵۴
۲-۱۵-۲	آگاه‌سازی مردم و تبیین صحیح حقایق، راه مقابله با تحریف	بیانات در اجتماع زائران مرقد مطهر امام خمینی(ره) ۱۳۸۰/۳/۱۴	۵۵
۳-۱۵-۲	گمراهی مردم در ساحت عمل، پیامد تحریف	بیانات در اجتماع زائران مرقد مطهر امام خمینی(ره) ۱۳۸۰/۳/۱۴	۵۶
۴-۱۵-۲	توجه امام خمینی به مقابله با تحریف	بیانات در اجتماع زائران مرقد مطهر امام خمینی(ره)	۵۷

		۱۳۸۰/۳/۱۴	
۵-۱۵-۲	وسایل ارتباطی، یکی از ابزارهای تحریف	بیانات در اجتماع زائران مرقد مطهر امام خمینی(ره) ۱۳۸۰/۳/۱۴	۵۸
۱-۱۶-۲	تبیین، راه مقابله با تحریف	بیانات در اجتماع زائران مرقد مطهر امام خمینی (ره) ۱۳۸۰/۳/۱۴	۵۹
۱-۱۷-۲	آشنایی با تاریخ، راه مقابله با تحریف	بیانات در اجتماع بزرگ مردم شهرستان کاشان و آران و بیدگل ۱۳۸۰/۸/۲۰	۶۰
۱-۱۸-۲	ضرورت تبیین درست انقلاب اسلامی، راه مقابله با تحریف	بیانات در دیدار مدیران صداوسیما، ۱۳۸۱/۱۱/۱۵	۶۱
۱-۱۹-۲	تبیین، راه مقابله با تحریف	بیانات در دیدار مسئولان و کارگزاران حج ۱۳۸۷/۸/۱۶	۶۲
۱-۲۰-۲	مراجعه به محکومات امام، راه مقابله با تحریف	بیانات در آخرین دیدار رئیس‌جمهور و هیئت دولت دهم در روز پنجم ماه مبارک رمضان (۱۴۳۴) ۱۳۹۲/۴/۲۳	۶۳
۲-۲۰-۲	مقابله امام خمینی با تحریف ارزش‌های انقلاب اسلامی	بیانات در آخرین دیدار رئیس‌جمهور و هیئت دولت دهم در روز پنجم ماه مبارک رمضان (۱۴۳۴) ۱۳۹۲/۴/۲۳	۶۴
۳-۲۰-۲	محو تدریجی ارزش‌ها و تبدیل شدن ارزش‌ها به ضد ارزش، پیامد تحریف	بیانات در آخرین دیدار رئیس‌جمهور و هیئت دولت دهم در روز پنجم ماه مبارک رمضان (۱۴۳۴) ۱۳۹۲/۴/۲۳	۶۵
۱-۲۱-۲	زنده نگه‌داشتن ایام‌الله، راه مقابله با تحریف	بیانات در دیدار مردم قم به مناسبت سالروز قیام نوزدهم دی؛ در حسینیه امام خمینی(ره) ۱۳۹۳/۱۰/۱۷	۶۶
۱-۲۲-۲	رسالت ائمه نسبت به مقابله با تحریف	بیانات در دیدار اعضای مجمع جهانی اهل بیت علیهم‌السلام و اتحادیه‌ی رادیو و تلویزیون‌های اسلامی	۶۷

		۱۳۹۴/۵/۲۶	
۱-۲۳-۲	امپراتوری عظیم رسانه‌ای، ابزار استکبار جهت تحریف اخبار	بیانات در دیدار اعضای مجمع جهانی اهل بیت علیهم السلام و اتحادیه‌ی رادیو و تلویزیون‌های اسلامی ۱۳۹۴/۵/۲۶	۶۸
۲-۲۴-۱	انحراف افکار عمومی، پیامد تحریف	پیام به مناسبت اولین سالگرد ارتحال حضرت امام خمینی(ره) (۱۰/۳/۱۳۶۹)	۶۹
۱-۲۵-۲	درستی، وضوح و سرعت عمل در انتشار اخبار، راه مقابله با تحریف	حکم انتصاب مجدد آقای دکتر علی لاریجانی به ریاست سازمان صداوسیما ۱۳۷۸/۳/۵	۷۰
۲-۲۵-۲	سرعت عمل پایین و انفعال رسانه‌های تبیین‌گر، عامل تحریف	حکم انتصاب مجدد آقای دکتر علی لاریجانی به ریاست سازمان صداوسیما ۱۳۷۸/۳/۵	۷۱
۱-۲۶-۲	تکرار حقایق همراه با جزئیات و خصوصیات، راه مقابله با تحریف	بیانات در مراسم بیست و هشتمین سالروز رحلت حضرت امام خمینی(ره) ۱۳۹۶/۳/۱۴	۷۲
۱-۲۷-۲	تکرار حقایق، راه مقاله با تحریف	بیانات در مراسم بیست و هشتمین سالروز رحلت حضرت امام خمینی(ره) ۱۳۹۶/۳/۱۴	۷۳
۲-۲۷-۲	محو شدن حقایق از اذهان مردم، پیامد تحریف	بیانات در مراسم بیست و هشتمین سالروز رحلت حضرت امام خمینی(ره) ۱۳۹۶/۳/۱۴	۷۴
۱-۲۸-۲	جوانان، آماج تحریف دشمن	بیانات در مراسم بیست و هشتمین سالروز رحلت حضرت امام خمینی(ره) ۱۳۹۶/۳/۱۴	۷۵
۱-۲۹-۲	تعریف تحریف شخصیت‌ها: مجهول ماندن، غلط معنا شدن	بیانات در مراسم بیست و	۷۶

	یا سطحی معنا شدن ارکان اصلی شخصیت انسان‌های بزرگ	هشتمین سالروز رحلت حضرت امام خمینی(ره)	
۱-۳۰-۲	شناخت اصول امام، راه مقابله با تحریف	بیانات در مراسم بیست و ششمین سالگرد رحلت امام خمینی (ره) ۱۳۹۴/۳/۱۴	۷۷
۲-۳۰-۲	مغلوب شدن جامعه اسلامی در برابر استکبار جهانی، پیامد تحریف	بیانات در مراسم بیست و ششمین سالگرد رحلت امام خمینی (ره) ۱۳۹۴/۳/۱۴	۷۸
۱-۳۱-۲	تلاش برای تحریف امام در زمان حیات ایشان	بیانات در مراسم بیست و ششمین سالگرد رحلت امام خمینی (ره) ۱۳۹۴/۳/۱۴	۷۹
۱-۳۲-۲	تفسیر پدیده‌ها بر اساس میل و سلیقه شخصی، یکی از عوامل تحریف شخصیت‌ها	بیانات در مراسم بیست و ششمین سالگرد رحلت امام خمینی (ره) ۱۳۹۴/۳/۱۴	۸۰
۱-۳۳-۲	تلاش برای تحریف شخصیت امام، در شرایطی که امکان از بین بردن محبوبیت امام وجود ندارد	بیانات در مراسم بیست و ششمین سالگرد رحلت امام خمینی (ره) ۱۳۹۴/۳/۱۴	۸۱
۱-۳۴-۲	بازخوانی اصول امام به صورت غیر گزینشی، راه مقابله با تحریف	بیانات در مراسم بیست و ششمین سالگرد رحلت امام خمینی (ره) ۱۳۹۴/۳/۱۴	۸۲
۱-۳۵-۲	استفاده از هنر داستان‌نویسی برای مقابله با تحریف تاریخ انقلاب و جنگ	دیدار مسئولین وزارت فرهنگ و ارشاد اسلامی با رهبر انقلاب ۱۳۷۵/۲/۲۳	۸۳
۱-۳۶-۲	تحریف، یکی از عوامل محدودکننده آزادی بیان	خطبه‌های نماز جمعه تهران ۱۳۶۶/۲/۱۸	۸۴
۲-۳۶-۲	استفاده از بیان علمی توسط دانشمندان، راه مقابله با تحریف	خطبه‌های نماز جمعه تهران ۱۳۶۶/۲/۱۸	۸۵
۳-۳۶-۲	ضرورت برخورد حکومت اسلامی با پدیده تحریف	خطبه‌های نماز جمعه تهران ۱۳۶۶/۲/۱۸	۸۶
۴-۳۶-۲	میزان شدت عمل حکومت اسلامی در مقابله با تحریف متناسب با حساسیت موضوع	خطبه‌های نماز جمعه تهران ۱۳۶۶/۲/۱۸	۸۷
۱-۳۷-۲	تفکیک مسئله فراموشی از مسئله تحریف	دیدار مسئولان اردوهای راهیان نور با رهبر انقلاب ۱۳۹۲/۱۲/۲۶	۸۸

۲-۳۷-۲	شناساندن دقیق یک پدیده، راه مقابله با تحریف آن	دیدار مسئولان اردوهای راهیان نور با رهبر انقلاب ۱۳۹۲/۱۲/۲۶	۸۹
۱-۳۸-۲	تحریف، یکی از پایه‌های جنگ نرم دشمن	پیام به جمعی از مستندسازان جوان ۱۳۹۶/۱۰/۲۲	۹۰
۲-۳۸-۲	هنر مستندسازی، یکی از راه‌های مقابله با تحریف	پیام به جمعی از مستندسازان جوان ۱۳۹۶/۱۰/۲۲	۹۱
۱-۳۹-۲	تبیین، راه مقابله با تحریف	دیدار اعضای مجمع عمومی کنفرانس جهانی اهل بیت(ع) با رهبر انقلاب ۱۳۷۲/۱۱/۸	۹۲
۲-۳۹-۲	تبلیغ راه مقابله با تحریف	دیدار اعضای مجمع عمومی کنفرانس جهانی اهل بیت(ع) با رهبر انقلاب ۱۳۷۲/۱۱/۸	۹۳
۱-۴۰-۲	هنر داستان‌نویسی، راه مقابله با تحریف	بیانات در دیدار اعضای «دفتر ادبیات و هنر مقاومت» حوزه‌ی هنری سازمان تبلیغات اسلامی ۱۳۷۱/۴/۲۲	۹۴
۱-۴۱-۲	مقابله با نیروهای تکفیری، نمونه برخورد سخت دولت اسلامی با تحریف	بیانات در دیدار مسئولان نظام و میهمانان کنفرانس وحدت اسلامی ۱۳۹۶/۹/۱۵	۹۵
۱-۴۲-۲	مورد ستم واقع شدن کسی که اقدام به مقابله با تحریف کند از سوی قدرت‌ها	بیانات مقام معظم رهبری در دیدار با اعضای مجمع جهانی اهل بیت(ع)، ۱۳۷۶/۱۱/۱۴	۹۶
۱-۴۳-۲	فاسدشدن مردم، زمینه تحریف دین	بیانات در خطبه‌های نماز جمعه ۱۳۷۴/۳/۱۹	۹۷
۱-۴۴-۲	مقابله با تحریف، وظیفه دستگاه خلافت در اسلام	۱۳۸۵/۳/۲۱	۹۸
۱-۴۵-۲	تبیین، راه مقابله با تحریف	دیدار کارگزاران حج با رهبر انقلاب ۱۳۸۷/۸/۱۵	۹۹
۱-۴۶-۲	اظهار نظر افراد فاقد صلاحیت در موضوعات دینی، علت تحریف دین	بیانات در شروع درس خارج فقه سال ۱۳۷۹، ۱۳۷۹/۶/۲۰	۱۰۰
۱-۴۷-۲	تبیین و معرفی اسلام، راه مقابله با تحریف	انتصاب آیت‌الله جنتی به ریاست سازمان تبلیغات اسلامی ۱۳۷۱/۴/۸	۱۰۱

۱-۴۸-۲	نقش برجسته علمای دین در دور کردن تحریف از دین در طول تاریخ	دیدار جمعی از روحانیون با رهبر انقلاب در آستانه ماه مبارک رمضان ۱۳۶۹/۱۲/۲۲	۱۰۲
۱-۴۹-۲	افشاگری تحریف‌ها با زبان و قلم، راه مقابله با تحریف	بیانات در مسجد اعظم قم به مناسبت دومین سالگرد شهادت آیت‌الله سید مصطفی خمینی ۱۳۵۸/۷/۳۰	۱۰۳
شهید آیت‌الله مرتضی مطهری			
۱-۱-۳	تحریف تعلیمات و کتب آسمانی پیامبران، علت ظهور پیامبران جدید	(مطهری، ۱۳۹۰: ۱۵)	۱۰۴
۱-۲-۳	انتقال پست دعوت، تبلیغ، ارشاد و مبارزه با تحریف در دوره خاتمیت از پیامبران به علما	(مطهری، ۱۳۶۹: ۹۴)	۱۰۵
۱-۳-۳	تحریف تعلیمات کسب‌شده، یکی از ویژگی‌های طبیعت بشر	(مطهری، ۱۳۸۱: ۲۲۴)	۱۰۶
۱-۴-۳	نسبت دادن تحریف به قوم یهود در قرآن	(مطهری، ۱۳۸۳: ۱۳۷)	۱۰۷
۱-۵-۳	معنای تحریف: تغییر یک کلام به طوری که مقصودی که باید برساند را نرساند	(مطهری، ۱۳۷۷: ۵۸)	۱۰۸
۱-۶-۳	تحریف لفظی: عوض کردن ظاهر یک کلام به نحوی که معنای آن تغییر کند	(مطهری، ۱۳۷۷: ۵۹)	۱۰۹
۱-۷-۳	تحریف معنوی: معنا کردن یک کلام به نحوی که با معنای مورد نظر گوینده مطابق نباشد بدون تغییر در ظاهر کلام	(مطهری، ۱۳۷۷: ۵۹)	۱۱۰
۱-۸-۳	یهودیان، قهرمانان تحریف در جهان	(مطهری، ۱۳۷۷: ۵۹)	۱۱۱
۱-۹-۳	تحریف: منحرف کردن یکی چیز از مسیر اصلی خود	(مطهری، ۱۳۷۷: ۵۹)	۱۱۲
۱-۱۰-۳	خطرناک بودن مضاعف تحریف شخصیت‌هایی که الگوی مردم هستند	(مطهری، ۱۳۷۷: ۶۱)	۱۱۳
۱-۱۱-۳	خطرناک بودن تحریف موضوعاتی که به دین، اخلاق و تربیت مردم بستگی دارد	(مطهری، ۱۳۷۷: ۶۱)	۱۱۴
۱-۱۲-۳	اغراض دشمنان، یکی از عوامل عمومی تحریف	(مطهری، ۱۳۷۷: ۷۸)	۱۱۵
۱-۱۳-۳	میل بشر به اسطوره‌سازی، یکی از عوامل عمومی تحریف	(مطهری، ۱۳۷۷: ۷۹)	۱۱۶
۱-۱۴-۳	ضرورت رخ ندادن تحریف در شخصیت‌هایی که پیشوای مردم هستند	(مطهری، ۱۳۷۷: ۷۹)	۱۱۷
۱-۱۵-۳	جایز دانستن استفاده از هر ابزاری برای بزرگداشت یک شخصیت بزرگ	(مطهری، ۱۳۷۷: ۸۲)	۱۱۸

۱-۱۶-۳	خطرناک‌تر بودن تحریف معنوی نسبت به تحریف لفظی	(مطهری، ۱۳۷۷: ۹۶)	۱۱۹
۱-۱۷-۳	تحریف معنوی: تفسیر و توجیه کلام برخلاف معنای واقعی بدون تغییر در الفاظ	(مطهری، ۱۳۷۷: ۹۷)	۱۲۰
۱-۱۸-۳	توجیه قتل عمار توسط معاویه، نمونه تحریف معنوی	(مطهری، ۱۳۷۷: ۹۷-۹۸)	۱۲۱
۱-۱۹-۳	تحریف علل، انگیزه‌ها و اهداف وقایع، راه انجام تحریف معنوی	(مطهری، ۱۳۷۷: ۹۸)	۱۲۲
۱-۲۰-۳	مسئولیت عوام و خواص در برابر تحریف	(مطهری، ۱۳۷۷: ۱۱۶)	۱۲۳
۱-۲۱-۳	مسئولیت عوام مردم در کنار خواص نسبت به تحریف به خاطر پذیرش و اشاعه آن	(مطهری، ۱۳۷۷: ۱۱۶)	۱۲۴
۱-۲۲-۳	تحریف، آفت دین	(مطهری، ۱۳۷۷: ۱۱۹)	۱۲۵
۲-۲۳-۳	وظیفه علما در برابر تحریف	(مطهری، ۱۳۷۷: ۱۲۶)	۱۲۶
۱-۲۴-۳	مقابله با تحریف توسط افراد طبقه معتدل در هر نسل	(مطهری، ۱۳۸۱: ۵۶)	۱۲۷
۱-۲۵-۳	مقابله با تحریف تعلیمات پیامبر قبلی، وظیفه هر کدام از انبیاء	(مطهری، ۱۳۸۱: ۲۲۵)	۱۲۸
۱-۲۶-۳	قابلیت مردم نسبت به مقابله با تحریف در دوران دین خاتم و عدم نیاز به وجود پیامبر برای این کار	(مطهری، ۱۳۸۱: ۲۲۶)	۱۲۹
۱-۲۷-۳	مقابله امام معصوم با تحریف در دوران دین خاتم و بعد از پیامبر اکرم	(مطهری، ۱۳۸۱: ۲۲۷)	۱۳۰
۱-۲۸-۳	تحریف لفظی: تغییر معنای سخت از طریق تغییر در الفاظ	(مطهری، ۱۳۸۵: ۲۴۲)	۱۳۱
۱-۲۹-۳	تحریف معنوی: عوض کردن معنا سخن بدون تغییر در الفاظ آن از طریق تفسیر و توجیه	(مطهری، ۱۳۸۵: ۲۴۲)	۱۳۲
۱-۳۰-۳	تحریف، یکی از انواع خیانت	(مطهری، ۱۳۸۵: ۲۴۱)	۱۳۳
۱-۳۱-۳	اهمیت مضاعف تحریف اسناد دینی مانند کتاب‌های آسمانی و سخنان پیامبران و ائمه	(مطهری، ۱۳۸۵: ۲۴۲)	۱۳۴
۱-۳۲-۳	استفاده از علم منطق، راه مقابله با تحریف	(مطهری، ۱۳۸۵: ۲۴۲)	۱۳۵
۲-۳۲-۳	مغالطه یکی از روش‌های تحریف	(مطهری، ۱۳۸۵: ۲۴۲)	۱۳۶
۱-۳۳-۳	جهل و نادانی مردم، زمینه تحریف قرآن کریم	(مطهری، ۱۳۸۵: ۲۴۴)	۱۳۷
۱-۳۴-۳	تحریف در اسناد دینی (کتب آسمانی، احادیث و سیره نبوی و آثار ائمه) خطرناک‌ترین نوع تحریف	(مطهری، ۱۳۸۵: ۲۴۴)	۱۳۸
۱-۳۵-۳	تحریف در قرآن، یکی از انواع تحریف	(مطهری، ۱۳۸۵: ۲۴۴)	۱۳۹
۱-۳۶-۳	جهالت و بی‌خبری عامه مردم، زمینه رخ دادن تحریف	(مطهری، ۱۳۸۵: ۱۲۳)	۱۴۰
۱-۳۷-۳	موفقیت علمای اسلام در تحریف زدایی از دین	(مطهری، ۱۳۸۲: ۹۲)	۱۴۱
۱-۳۸-۳	مایوس شدن از مبارزه رودررو با انقلاب، عامل تلاش برای	(مطهری، ۱۳۸۱: ۳۱۰)	۱۴۲

	تحریف آن		
۲-۳۸-۳	شباهت ظاهری شدید تحریف گران با انقلابیون	(مطهری، ۱۳۸۱: ۳۱۰)	۱۴۳
۱-۳۹-۳	ضرورت وجود چشم بسیار بینا و اراده بسیار توانا برای تشخیص تحریف	(مطهری، ۱۳۸۱: ۳۱۰)	۱۴۴
۱-۴۰-۳	قرار داشتن نهضت حسینی در ادامه مسیر امام علی(ع) در راه مقابله با تحریف اسلام	(مطهری، ۱۳۸۱: ۳۱۰)	۱۴۵
۱-۴۱-۳	کتابت قرآن توسط کتاب وحی، عامل پیشگیری از تحریف قرآن	(مطهری، ۱۳۸۱: ۱۲)	۱۴۶

مقوله‌بندی: در این مرحله مفاهیم مشابه در کنار هم قرار گرفته و ذیل یک مقوله کلی و انتزاعی تعریف می‌شوند. نام‌گذاری مقولات بر اساس شناخت محقق از موضوع و اشتراکات محتوایی کدهای باز صورت می‌گیرد. در جدول ذیل کد مفاهیم و مقولات به‌دست‌آمده از آنها ارائه شده است.

جدول ۲: فهرست مقولات به‌دست‌آمده از مفاهیم

مقوله	کد مفهوم
فهم نادرست	۱-۴۶-۲
اشکالات ارتباطی	۱-۴۱-۳ و ۲-۱-۱
منافع مادی یا سایر گرایشات	۱-۱-۱ و ۱-۵-۱ و ۱-۶-۱ و ۱-۱۲-۳ و ۱-۱۳-۳ و ۱-۱۵-۳ و ۱-۲-۲ و ۱-۱۱-۲ و ۱-۳۲-۳
تعریف تحریف	۱-۵-۳ و ۱-۹-۳ و ۱-۲۹-۲ و ۱-۳۷-۲ و
ویژگی‌های تحریف	۱-۳-۱ و ۱-۴-۱ و ۱-۸-۱ و ۱-۱۰-۳ و ۱-۱۲-۳ و ۱-۱۴-۳ و ۱-۲۲-۳ و ۱ و ۱-۳۰-۳ و ۱-۳۱-۳ و ۲-۳۸-۳ و ۲-۸-۲ و ۲-۱۰-۲ و ۱-۱۳-۲ و ۱-۳۸-۲ و ۱-۳۶-۲
تحریف‌گری لفظی	۱-۶-۳ و ۱-۲۸-۳ و ۳-۸-۲ و
تحریف‌گری معنوی	۱-۵-۱ و ۲-۵-۳ و ۱-۷-۳ و ۱-۱۶-۳ و ۱-۱۷-۳ و ۱-۱۸-۳ و ۱-۱۹-۳ و ۱-۲۹-۳ و ۲-۳-۲ و ۵-۱۲-۲
عوامل تحریف‌گر	۱-۴-۳ و ۱-۸-۳ و ۱-۲۰-۳ و ۱-۲۱-۳ و ۲-۴-۲ و ۱-۱۲-۲ و ۵-۱۵-۲
عرصه‌های تحریف‌گری	۱-۳۴-۳ و ۱-۳۵-۳ و ۱-۸-۲
خارج کردن تحریف‌گر از عرصه ارتباط	۱-۲-۱ و ۱-۱۱-۱ و ۲-۵-۲ و ۱-۴۹-۲
عوامل تحریف‌زدا	۱-۲-۱ و ۲-۲-۱ و ۱-۷-۱ و ۳-۸-۱ و ۱-۹-۱ و ۲-۹-۱ و ۱-۱-۳ و ۱-۲-۳ و ۱-۲۳-۳ و ۱-۲۴-۳ و ۱-۲۵-۳ و ۱-۲۶-۳ و ۱-۲۷-۳ و ۱-۳۷-۳

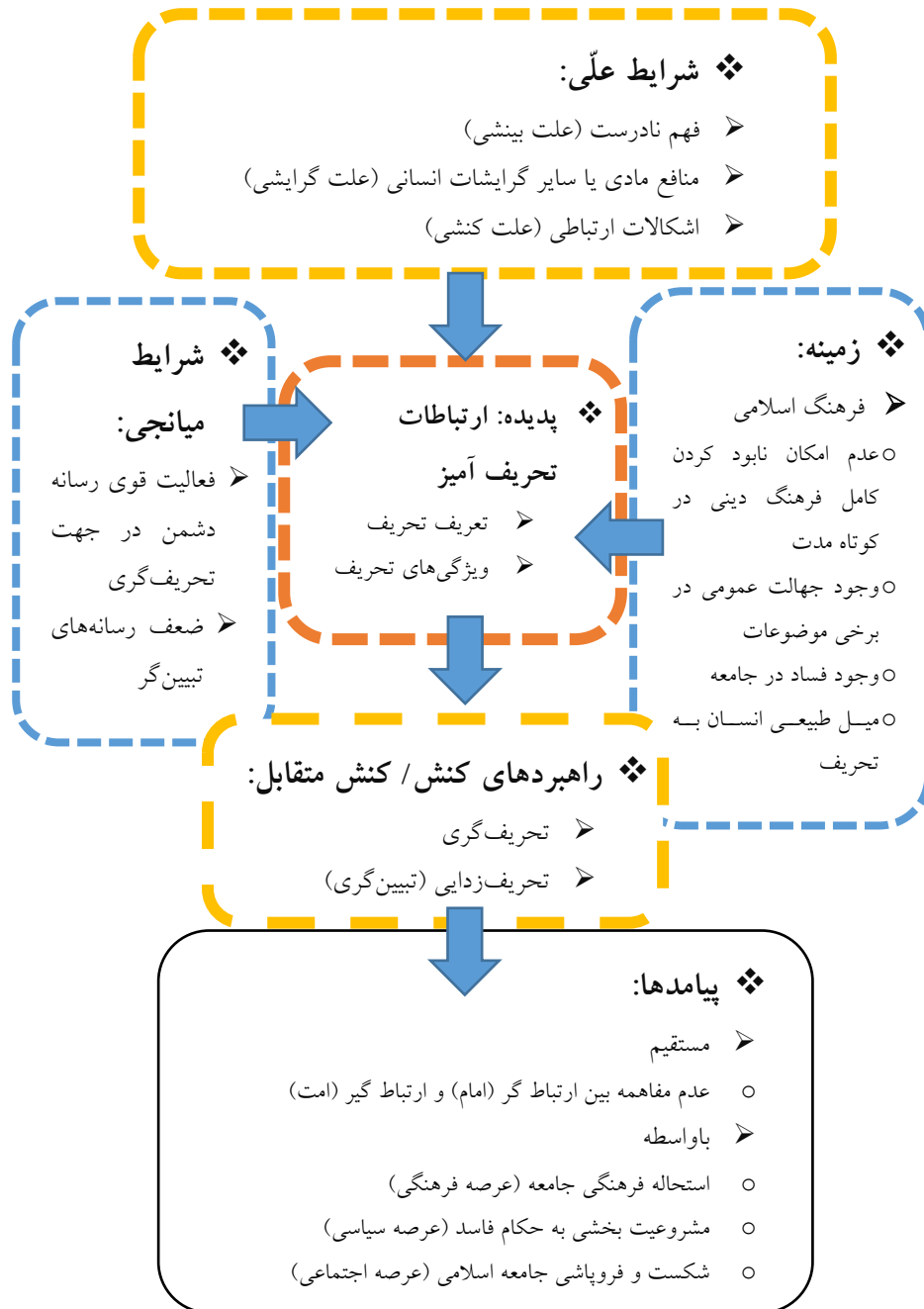
۱-۴۰-۳ و ۱-۱-۲ و ۳-۱۰-۲ و ۱-۱۱-۲ و ۱-۱۴-۲ و ۴-۱۵-۲ و ۲-۲۰-۲ و ۱-۲۲-۲ و ۳-۳۶-۲ و ۴۲-۳۶-۲ و ۱-۴۱-۲ و ۱-۴۲-۲	
۱-۱-۱ و ۲-۸-۱ و ۴-۸-۱ و ۱-۱۰-۱ و ۲-۳۲-۳ و ۱-۳۹-۳ و ۲-۱-۲ و ۱-۷-۲ و ۲-۷-۲ و ۴-۸-۲ و ۱-۹-۲ و ۱-۱۰-۲ و ۳-۱۲-۲ و ۱-۵-۲ و ۱-۶-۲ و ۲-۱۴-۲ و ۳-۱۴-۲ و ۲-۱۵-۲ و ۱-۱۶-۲ و ۱-۱۷-۲ و ۱-۱۸-۲ و ۱-۱۹-۲ و ۱-۲۰-۲ و ۱-۲۱-۲ و ۱-۲۵-۲ و ۱-۲۶-۲ و ۱-۲۷-۲ و ۱-۳۰-۲ و ۱-۳۴-۲ و ۲-۳۶-۲ و ۱-۳۵-۲ و ۱-۳۷-۲ و ۲-۳۸-۲ و ۲-۳۹-۲ و ۱-۴۰-۲	محورها و لوازم ارتباط تبیین‌گر
۱-۳۷-۳ و ۱-۴-۲ و ۲-۱۲-۲ و ۱-۳۳-۲	عدم امکان نابودی فرهنگ دینی در کوتاه‌مدت
۱-۳۳-۳ و ۱-۳۶-۳	وجود جهالت عمومی در برخی موضوعات
۱-۴۳-۲	وجود فساد در جامعه
۱-۳-۳	میل طبیعی انسان به تحریف
۱-۲۳-۲ و ۱-۱۵-۲	قوت رسانه‌های تحریف‌گر
۲-۲۵-۲	ضعف رسانه‌های تبیین‌گر
۲-۶-۱ و ۲-۴-۲ و ۴-۱۲-۲ و ۳-۱۵-۲ و ۲-۲۴-۱ و ۲-۲۷-۲	عدم مفاهمه بین امام و امت و گمراهی مردم نسبت به اسلام
۳-۲۰-۲ و ۲-۱۱-۱	استحاله فرهنگی جامعه
۳-۷-۲	استحاله سیاسی جامعه
۲-۳۰-۲	فروپاشی و شکست جامعه

کدگذاری محوری: کدگذاری محوری فرایند مرتبط کردن مقوله‌های فرعی به مقوله‌های اصلی‌تر را شامل می‌شود. این عمل شامل فرایند پیچیده تفکر استقرایی و قیاسی است که طی چند مرحله انجام می‌گیرد در این فرایند تلاش می‌شود تا مقولات بر اساس الگوی مفهومی ایجاد و کشف شوند. شش مفهوم زمینه، شرایط علی، پدیده‌ها، پیامدها، راهبردها و شرایط میانجی کدهای محوری این پژوهش هستند. در جدول ذیل مشخص شده است که هر کدام از مفاهیم شش‌گانه مذکور از چه مقولاتی استخراج شده است.

جدول ۳: کدگذاری محوری

مقولات	کد محوری
تعریف تحریف، ویژگی‌های تحریف	پدیده
فهم نادرست، اشکالات ارتباطی، منافع مادی یا سایر گرایشات	شرایط علی
عدم امکان نابودی فرهنگ دینی در کوتاه مدت، وجود جهالت عمومی نسبت به برخی موضوعات، وجود فساد در جامعه	زمینه
قوت رسانه‌های تحریف‌گر، ضعف رسانه‌های تبیین‌گر	شرایط میانجی
تحریف‌گری (تحریف‌گری لفظی، تحریف‌گری معنوی، عوامل تحریف‌گر، عرصه‌های تحریف‌گری)، تبیین‌گری (خارج کردن عوامل تحریف‌گر از عرصه ارتباط، محورها و لوازم ارتباط تبیین‌گر)	راهبردهای کنش متقابل
عدم مفاهمه بین امام و امت و گمراهی مردم نسبت به اسلام، استحاله فرهنگی، استحاله سیاسی، فروپاشی و شکست جامعه اسلامی	پیامدها

در نهایت پس از واکاوی تمامی مقوله‌های که به پدیده تحریف تعلق دارند به مدل مفهومی تحریف می‌رسیم. نمودار ذیل روابط میان اجزا و مؤلفه‌های اصلی حاصل از کدگذاری محوری درباره تحریف را نشان می‌دهد.

نمودار ۱: مدل مفهومی تحریف

کدگذاری انتخابی: کدگذاری انتخابی، مهم‌ترین مرحله نظریه‌پردازی بوده که محقق در آن، مقوله‌ها را با یکدیگر ارتباط داده و بر اساس این ارتباطات سعی می‌کند تصویر یا نظریه‌ای در مورد موضوع خلق کند. (شماعی کوپایی، اسماعیلی گیوی، ۱۳۹۳: ۱۴۵). با توجه به مدل مفهومی ارائه شده در صفحات قبل، می‌توان پدیده تحریف را این‌گونه تفسیر کرد که:

پدیده محوری به دست آمده در این پژوهش، ارتباط تحریف‌آمیز است. ارتباط تحریف‌آمیز گونه‌ای از ارتباط است که با محوریت مقوله تحریف شکل گرفته و در آن معانی پیام‌هایی که بین ارتباط‌گران و ارتباط‌گیران رد و بدل می‌شود، نسبت به معنای مورد نظر ارتباط‌گیر مرجع دچار تغییر می‌شود و این تغییر با واسطه‌گری تحریف‌گران صورت می‌پذیرد. بدین ترتیب پس از بررسی مفصل آراء سه اندیشمند بزرگ اسلامی، صحت و دقت تعریفی که در بخش مفهوم‌شناسی مبنای پژوهش قرار گرفت تأیید می‌شود. تحریف یکی از اصلی‌ترین معضلاتی است که ممکن است جوامع اسلامی دچار آن شوند. این پدیده را با مبنا قرار دادن موضوع آن می‌توان به اقسامی از قبیل تحریف کتب آسمانی، تحریف تاریخ و تحریف شخصیت‌های برجسته تقسیم کرد، با توجه به آنچه گذشت می‌توان گفت اگرچه ممکن است تحریف نسبت به هر واقعیتی رخ بدهد ولی وقتی این پدیده نسبت به موضوعی انجام می‌شود که می‌تواند تأثیر قابل توجهی بر روی دین و فرهنگ مردم به جای بگذارد اهمیت مضاعفی می‌یابد. تحریف کتب آسمانی و چهره‌های برجسته دینی از این جهت حائز اهمیت مضاعف هستند.

اما کدام **شرایط علی** باعث به وجود آمدن ارتباطات تحریف‌آمیز می‌شود. همان‌طور که بر اساس تعریف تحریف گفته شد، تحریف همواره با وساطت یک اختلال‌گر انسانی رخ می‌دهد. پاسخ به سؤال مذکور نیز باید از این طریق داده شود که اختلال‌گر انسانی معمولاً چرا مرتکب تحریف می‌شود. بر اساس داده‌های تحلیل شده سه نوع دلیل برای رخ دادن پدیده تحریف توسط اختلال‌گر انسانی وجود دارد:

۱. دلایل بینشی: در این حالت تحریف‌گر به این دلیل مرتکب تحریف می‌شود که نتوانسته است معنای مد نظر ارتباط‌گیر مرجع را به درستی درک کند. بدیهی است که وقتی این معنا درست درک نشود، به صورت درست هم به مخاطبان منتقل نمی‌شود. در این مورد تحریف‌گر بدون اینکه قصد داشته واقعیت را تحریف کند این کار را انجام می‌دهد.

۲. دلایل گرایشی: در این شرایط تحریف‌گر به خاطر برخی از گرایشات، علاقه‌ها و یا منافع دست به تحریف می‌زند. کفار و دشمنان اسلامی به خاطر آنکه دین اسلام باعث به خطر افتادن منافع‌شان می‌شود نسبت به تحریف این دین آسمانی مبادرت می‌ورزند. البته ممکن است گرایشات متفاوتی مانند علاقه بشر به اسطوره‌سازی هم منجر به تحریف کردن حقایق شود. بسیاری از غلوهای انجام‌شده نسبت به شخصیت‌های برجسته دینی و غیردینی به همین خاطر انجام شده است.

۳. دلایل کنشی: ممکن است که عامل تحریف‌گر انسانی، معنای مدنظر ارتباط‌گیر مرجع را به دستی درک کرده باشد و همچنین گرایشی نسبت به تحریف آن معنا نیز نداشته باشد، اما وقتی که پای در عرصه

ارتباط می‌گذارد گرفتار معضلات و موانع ارتباطی شود و به همین دلیل نتواند معنا را به نحوی که مطابق با واقع باشد به دیگران منتقل نماید.

همان‌طور که اشاره شد دو نوع **راهبرد کنش - کنش متقابل**، حول پدیده ارتباط تحریف‌آمیز وجود دارد. در یک سمت این راهبردها امر تحریف‌گری وجود دارد. در این بخش، فرد یا مجموعه‌ای از تحریف‌گران با استفاده از کانال‌های مختلف تلاش می‌کنند پیام تحریف‌آمیز خود را به مخاطب منتقل کنند. تحریف یکی از اصلی‌ترین حربه‌های شیطان برای به انحراف کشاندن جامعه اسلامی است. شایان ذکر است که به تصریح قرآن کریم در رأس تحریف‌گرانی که سعی در ایجاد این فضای ارتباطی مسموم دارند و بدین طریق ابزار شیطان در انحراف جوامع محسوب می‌شوند، قوم یهود قرار دارند. بدیهی است که جریان تحریف‌گری برای رسیدن به اهدافش از امپراطوری بزرگ رسانه‌ای خود استفاده می‌کند. تحریف‌گران ممکن است در راستای فعالیت خود به فراخور شرایط دست به تغییر در ظاهر یک کلام (تحریف لفظی) بزنند یا اینکه در تفسیر و تبیین معنای کلام به نحوی دخل و تصرف کنند که معنای سخن منحرف شود (تحریف معنوی). بر اساس آراء و نظرات سه متفکری که در این پژوهش مورد بررسی قرار گرفتند گرچه شاید بتوان گفت بخش عمده تحریف به‌صورت عامدانه انجام می‌شود ولی نمی‌توان رخ دادن برخی از تحریف‌ها را که بدون قصد و غرض انجام می‌شود انکار کرد. در سوی مقابل نیز جبهه فعال دیگری در عرصه تحریف‌زدایی وجود دارند؛ به عبارت دیگر برای مقابله با ارتباط تحریف‌آمیز مجموعه‌ای از افراد یا نهادهای تحریف‌زدا که شامل عوام و خواص، اعم از انبیاء الهی، ائمه اطهار، ولی‌فقیه، علمای دینی، عموم مردم و حتی نهادهای مختلف حکومت اسلامی می‌شود، درصدد آن هستند که با استفاده از کانال‌های ارتباطی خود نوع دیگری از ارتباط که در این پژوهش ارتباط تبیین محور نامیده شده‌اند را در اشکال متفاوت و در نسبت با مخاطبان خود به‌وجود آورند. ارتباط تبیین محور نوعی از محتوا و شکل ارائه پیام است که با محوریت بیان صحیح، صریح و سریع واقعیت شکل می‌گیرد و مخاطب را با استفاده از عنصر هنر و زیبایی به سمت حقیقت هدایت می‌کند. استقرار ارتباط تبیین‌گر اصلی‌ترین پادزهری است که می‌تواند با سم تحریف مقابله کند. شرط لازم استقرار این نظام ارتباطی در جامعه آن است که عوامل تحریف‌گر تا حد امکان از صحنه ارتباطات اجتماعی خارج شوند؛ به همین دلیل است که تبیین‌گران سعی می‌کنند از هر فرصتی برای افشاگری چهره تحریف‌گران بهره ببرند.

پدیده ارتباط تحریف‌آمیز در **زمینه فرهنگ**، به خصوص فرهنگ جوامع دینی تحقق پیدا می‌کند. در وضعیتی که از بین بردن کامل دین بسیار سخت و مشکل است دشمن هدف‌گذاری خودش را تغییر داده و تحریف معارف دینی را در دستور کار خود قرار می‌دهد. جهالت و فساد مردم جامعه آنگاه که در کنار میل طبیعی بشر به تحریف تعلیمات قرار می‌گیرد، شرایط را بیش از هر زمان دیگری برای گسترش ارتباط تحریف‌آمیز محیا می‌کند.

ارتباط تحریف آمیز این **شرایط میانجی** بر جامعه سیطره می‌یابد که رسانه‌های تحریف‌گر با قوت و قدرت به فعالیت پردازند ولی در نقطه مقابل آنها، رسانه‌های تبیین‌گر به دلیل ضعف‌های خود نتوانند واقع را به صورت صریح، جذاب، گسترده و پرتکرار منعکس کنند.

اما در توضیح **پیامدهای** تحریف با این نکته اشاره کرد که چنانچه ارتباط تحریف‌آمیز مبنای ارتباطات در جامعه اسلامی قرار بگیرد، از آنجا که تفاهمی بین افکار عمومی مردم آن جامعه با امام صورت نمی‌گیرد، مردم آن جامعه از حقیقت منحرف می‌شود و این مسئله تأثیر خود را در غالب اضلال و گمراهی مردم به جای می‌گذارد. در اثر این نوع از ارتباط، معانی اصیل اسلامی در جامعه دچار زوال شده و ارزش‌ها به ضد خود تبدیل می‌شوند و بدین طریق فرهنگ اصیل جامعه به سمت اضمحلال حرکت می‌کند. در چنین جامعه‌ای قدرت حاکمان فاسد نیز مشروعیت داده می‌شود و بدین واسطه نظام سیاسی نیز دچار اختلال می‌گردد. به مرور زمان این جامعه به شدت ضعیف و متزلزل می‌شود و به همین دلیل است که مقدمات فروپاشی جامعه به سرعت فراهم می‌گردد.

نتیجه‌گیری

در این پژوهش بر آن بودیم که از گذر تحلیل آراء و نظرات سه تن از اندیشمندان دینی معاصر به تحلیل پدیده تحریف پردازیم. به همین دلیل پیش از ورود به تحلیل آثار متفکران مذکور به بررسی سنت‌های نظری حوزه ارتباطات و جایگاه پدیده تحریف در آنها و هم‌چنین تبیین پدیده مذکور از طریق مدل ارتباطی منبع معنی پرداختیم. اکنون و در جمع‌بندی آن چه گذشت می‌توان گفت پدیده ارتباط تحریف‌آمیز بر اثر فراهم شدن برخی شرایط علی محقق می‌شود. این شرایط علی شامل سه نوع علت بینشی، گرایشی و کنشی می‌شود؛ به عبارت دیگر تحریف ممکن است به علت فهم نادرست، برخی منافع مادی یا گرایش‌های انسانی مانند میل بشر به اسطوره‌سازی و یا پاره‌ای از اشکالات ارتباطی رخ دهد. به نظر می‌رسد سه متفکری که در این پژوهش به بررسی آراء و نظرات آنها پرداختیم ذیل علل بینشی تحریف به تأثیر بسیار جدی پیش فرض‌ها بر روی فهم تحریف آمیز متون التفاط داشته‌اند چرا که می‌توان آثار این توجه را در تأکید آنان بر روی پرهیز از تفسیر به رأی و گزینش‌گری مبتنی بر عقاید و آراء شخصی ملاحظه کرد. بدین ترتیب مشخص می‌شود که اگرچه تحریف در بسیاری از مواقع از روی قصد رخ می‌دهد ولی نمی‌توان از نقش مهم اختلالات شناختی در وقوع این پدیده غافل شد. همان‌طور که اشاره شد علل کنشی تحریف به آن دسته از موانع ارتباطی که موجب عدم مفاهمه شده و در نتیجه باعث رخ دادن تحریف می‌شود اشاره می‌کند.

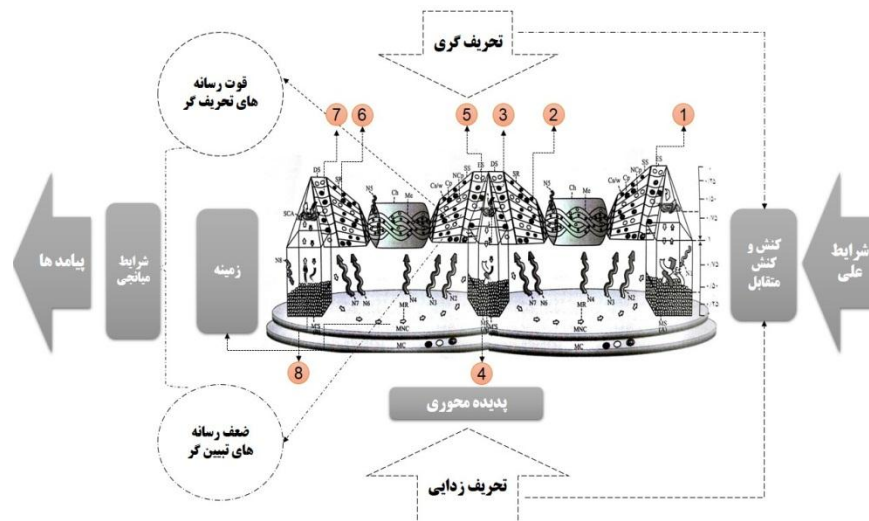
با فراهم شدن شرایط علی تحریف وارد فرایند ارتباط تحریف‌آمیز می‌شویم. در فرایند ارتباط تحریف‌آمیز حداقل با دو فرایند ارتباطی مواجه هستیم. نخستین فرایند، ارتباط عامل تحریف‌گر با ارتباط‌گیر مرجع است. در شکل شماره دو، ارتباط‌گیر مرجع در قالب منبع معنی (مکعب و هرم) سمت

راست و عامل تحریف‌گر در قالب منبع وسط نشان داده شده است. ارتباط‌گیر مرجع می‌تواند یکی از شخصیت‌های مهم و تأثیرگذار اجتماعی باشد، چراکه این شخصیت‌ها در بسیاری از موارد جزو گروه‌های مرجع اجتماعی محسوب شده و تأثیر زیادی بر روی عقیده و رفتار مردم دارند. این ارتباط همانند هر ارتباط دیگری با چهار مسئله اصلی مواجه است. هر کدام از این مسائل می‌تواند بزنگاهی برای رخ دادن تحریف باشد؛ نخستین بزنگاه (که در شکل شماره دو با عدد یک مشخص شده است) این است که ارتباط‌گیر مرجع محتوای مناسبی (C) برای بیان معنای مورد نظر خود (M) تولید نکند. دومین بزنگاه (که در شکل شماره دو با عدد دو مشخص شده است) به این مسئله برمی‌گردد که ممکن است محتوای صید شده توسط تحریف‌گر (C') با محتوای تولید شده توسط ارتباط‌گیر مرجع (C) مطابقت نداشته باشد. سومین بزنگاه (که در شکل شماره دو با عدد سه مشخص شده است) مربوط به این است که معنای متجلی شده نزد عامل تحریف‌گر به درستی از محتوای صیدشده (C') حاصل نشود. در نهایت چهارمین بزنگاه مربوط به این حالت است که معنای متجلی شده نزد تحریف‌گر (M') با معنای مدنظر ارتباط‌گیر نخستین (M) مطابقت نداشته باشد. عامل تحریف‌گر انسانی که در شکل شماره ۲ در میانه دو ارتباط قرار گرفته است، پس از به دست آوردن برخی معانی و متأثر از شرایط علی مذکور، اقدام به شکل دادن ارتباطات بعدی با مخاطب یا مجموعه‌ای از مخاطبان که تحریف‌گیر نیز نامیده می‌شوند می‌نماید (تحریف‌گیر در شکل شماره دو در قالب مدل منبع معنی سمت چپ نشان داده شده است). شایان ذکر است که این عامل انسانی می‌تواند یک فرد باشد و می‌تواند یک رسانه باشد که خروجی آن برآیند فعالیت چندین عامل انسانی است. در دومین فرایند ارتباط نیز تحریف ممکن است در چهار بزنگاه رخ دهد که در شکل با اعداد چهار تا هشت مشخص شده‌اند. توضیح اتفاقاتی که در هر کدام از این چهار نقطه ممکن است منجر به تحریف شود، همانند چهار نقطه‌ای است که در ارتباط قبلی وجود داشت. توجه به این نکته ضروری است که ممکن است شرایط به گونه‌ای رقم بخورد که دو ارتباط مذکور، هر کدام به صورت جداگانه به درستی انجام شود ولی در نهایت به دلیل دخالت عاملی همچون غریزه و منافع مادی، پیامی که به ارتباط‌گیران نهایی منتقل می‌شود با معنای مورد نظر ارتباط‌گیر مرجع متفاوت باشد. در هر دو فرایند ارتباطی مذکور، وجود پارازیت‌ها می‌تواند منجر به شکل‌گیری ارتباط تحریف‌آمیز شود. شناخت موشکافانه و دقیق این بزنگاه‌های ارتباطی، ظرفیت بسیار مناسبی را برای برنامه‌ریزی دقیق فرهنگی - رسانه‌ای جهت پیشگیری از پدیده تحریف فراهم می‌آورد که این مسئله از دست آورده‌های مهم این پژوهش محسوب می‌شود. بر اساس نظر سه متفکر اسلامی که در این پژوهش به بررسی آراء آنها پرداخته‌ایم، دین اسلام هرگز به تحریف به مثابه یک ابزار جهت اقناع مردم نگاه نمی‌کند بلکه تحریف را یکی از ابزارهای شیطان و از جمله بلاهای جوامع اسلامی می‌داند. این در حالی است که همان طور که پیش‌تر اشاره شد برخی از سنت‌های ارتباطات به تحریف به عنوان یک فن جهت اقناع مردم می‌نگرند که استفاده از آن هم جایز است.

تمامی فرایند ارتباط تحریف‌آمیز در یک بافت و زمینه فرهنگی رخ می‌دهد، مسلماً ارتباط تحریف‌آمیز در جوامع دینی در بافت فرهنگ دینی رخ می‌دهد که از یک‌سو نابود کردن آن در کوتاه‌مدت ممکن نیست و از سوی دیگر عناصری همچون جهل و فساد نیز در آن تا حدی وجود دارد. بدین ترتیب مشخص می‌شود که اگرچه امکان رخ دادن تحریف در هر جامعه‌ای وجود دارد ولی جوامع دینی، به تبع ابتدای فراوان به گزاره‌های اعتقادی، به شدت در معرض این خطر قرار دارند و لذا سیاست‌گذاران و فعالان فرهنگی این جوامع باید اهتمام مضاعفی نسبت به موضوع مذکور داشته باشند. پرداختن به نقش فساد رفتاری در تحریف ارزش‌ها و عقاید بدین معناست که فساد در عرصه‌هایی مانند سبک زندگی مردم و همچنین نظامات اجتماعی باعث سوق دادن جامعه به پذیرش خوانش تحریف‌آمیزی از گزاره‌های اعتقادی و اخلاقی می‌شود؛ به عبارت دیگر وقتی سبک زندگی مردم از گزاره‌های اصیل ارزشی فاصله بگیرد و نیز نظامات اجتماعی در راستای بازتولید این گزاره‌ها نباشد، عقاید، ارزش‌ها و هنجارهای مردم به سمت گزاره‌هایی تحریف‌آمیز سوق پیدا می‌کند. نکته قابل تأمل دیگر آن است که برخی از سنت‌های نظری ارتباطات به خصوص سنت نشانه‌شناسی به نقش زبان و همچنین تأثیر درک بافت فرهنگی و زمینه بر روی فهم انسان از متن به صورت مفصل پرداخته‌اند؛ حال آنکه این موضوعات در بیانات و مکتوبات سه اندیشمندی که در این پژوهش مورد بررسی قرار گرفتند مورد توجه قرار نگرفته و یا حداقل مورد تأکید واقع نشده است.

یکی از وجوه ممیزه نگاه اسلامی به تحریف با بسیاری از مکاتب غربی، تأکید نگاه اسلامی بر راهبرد تبیین به‌مثابه اصلی‌ترین رویکرد مقابله با تحریف است. تحقق ارتباط تحریف‌آمیز در یک جامعه به این معنا نیست که هیچ نوع ارتباط تبیین‌گری که از واقع به‌صورت صحیح حکایت‌گری می‌کند وجود ندارد بلکه به این معناست که با توجه به قوت رسانه‌های تحریف‌گر و ضعف رسانه‌های تبیین‌گر، آنچه در جامعه مؤثر واقع می‌شود فعالیت عوامل تحریف‌گر است (در شکل شماره دو منبع معنی وسط می‌تواند علاوه بر نقش عامل تحریف‌گر، نشان‌دهنده جایگاه عوامل تبیین‌گر (تحریف‌زدا) نیز باشد)؛ به عبارت دیگر دو فرایند تحریف‌گری و تحریف‌زدایی به‌صورت دائم در حال مقابله با هم هستند. بازخوردهایی که نخستین ارتباط‌گیر یا واسطه‌های تبیین‌گر از فرایند ارتباط دریافت می‌کنند می‌تواند نقش مهمی در مقابله با تحریف داشته باشد و منجر به تولید پیام‌هایی شود که باعث از بین رفتن تحریف و انتقال صحیح پیام شود، بدین ترتیب توجه تولیدکنندگان پیام و رسانه‌های جمعی به بازخورد مخاطبان می‌تواند تا حد زیادی بر روی جلوگیری از تحریف مؤثر واقع شود. از جمله عوامل دیگری که می‌تواند در فرایند تحریف‌زدایی مؤثر باشد، خارج کردن عوامل تحریف‌زدا از عرصه ارتباطات اجتماعی با استفاده از افشاگری چهره واقعی تحریف‌گران است. در نهایت تحقق ارتباطات تحریف‌آمیز در جامعه باعث گمراهی مردم و اضمحلال سیاسی و فرهنگی جامعه می‌شود و به تدریج به فروپاشی کامل جامعه می‌انجامد. این فرایند در جوامع اسلامی به این صورت رخ می‌دهد که به تبع پدیده تحریف، مفاهیم لازم بین امام و امت که نقش

هدایت‌گر جامعه را دارد برقرار نمی‌شود و به این ترتیب ارتباط اصلی‌ترین راهبر فرهنگی و سیاسی جامعه با مردم مختل می‌گردد که این معضل در نهایت به تضعیف و حتی فروپاشی اجتماعی ختم می‌شود.

شکل ۲: ادغام مدل منبع معنی و مدل مفهومی ارتباط تحریف آمیز

منابع

- احمدی، محمدحسن (۱۳۹۱)، تأملی در تفسیر آیه شریفه «یحرفون الکلّم عن مواضعه»، *مطالعات تفسیری*، ۱۰: ۳۱-۴۴.
- استراوس، آنسلم، کوربین، جولیت (۱۳۸۵)، *نظریه مبنایی*، ترجمه بیوک محمدی، تهران، پژوهشگاه علوم انسانی و مطالعات فرهنگی.
- اسکندری، الهه (۱۳۹۵)، بررسی نقش تحریف ادیان توحیدی در تربیت فردی و اجتماعی، پایان‌نامه کارشناسی ارشد، دانشگاه پیام نور استان مرکزی، دانشکده علوم تربیتی و روانشناسی.
- ایزدی، مهدی (۱۳۹۴)، *روش‌شناسی نقد متن حدیث*، تهران، انتشارات دانشگاه امام صادق(ع).
- بجنوردی، سید کاظم (۱۳۸۵)، *دایره المعارف بزرگ اسلامی*، تهران، مرکز دایره المعارف بزرگ اسلامی.
- حداد عادل، غلام‌علی (۱۳۸۰)، *دانشنامه جهان اسلام*، تهران، بنیاد دایره المعارف اسلامی.
- دهخدا، علی‌اکبر (۱۳۷۳)، *لغتنامه دهخدا* (جلد ۴)، تهران، موسسه انتشارات و چاپ دانشگاه تهران.
- ذوالفقاریان، محمدرضا و لطیفی، میثم (۱۳۹۰)، *نظریه پردازی داده بنیاد با نرم‌افزار Nvivo8*، تهران، انتشارات دانشگاه امام صادق(ع).

- ربانی، محمدحسن (۱۳۸۹)، *آسیب‌شناسی حدیث*، مشهد، بنیاد پژوهش‌های اسلامی.
- سالدنا، جانی (۱۳۹۵)، *راهنمای کدگذاری برای پژوهشگران کیفی*، ترجمه عبدالله گیویان، تهران، انتشارات علمی و فرهنگی.
- شماعی کوپائی، میلاد، اسمعیلی گیوی، محمدرضا (۱۳۹۳)، مدل پارادایمی مدیریت جهادی با استفاده از نظریه داده‌بنیاد، *چشم‌انداز مدیریت دولتی*، ۱۹: ۱۹-۱۵۰.
- عمید، حسن (۱۳۸۹)، *فرهنگ فارسی* (جلد ۱)، تهران، اشجع با همکاری میکایل.
- فرهنگی، علی اکبر (۱۳۷۴)، *ارتباطات انسانی* (جلد ۱)، تهران، مؤسسه خدمات فرهنگی رسا.
- فلیک، اووه (۱۳۸۷)، *درآمدی بر تحقیق کیفی*، ترجمه هادی جلیلی، تهران: نشر آگه.
- کاظمی، مجتبی (۱۳۸۹)، بافت‌زدایی، بازیافت‌افزایی و تحریف ترجمه: رویکرد تحلیل گفتمان انتقادی به تلویحات ایدئولوژیک در بازنمود سخنان امام خمینی(ره) در ترجمه انگلیسی، پایان‌نامه کارشناسی ارشد، دانشگاه اصفهان.
- گیل، دیوید؛ آدمز، بریجت، (۱۳۸۴)، *الفبای ارتباطات*، ترجمه رامین کریمیان و دیگران، تهران، مرکز تحقیقات و مطالعات رسانه‌ها.
- محسنیان راد، مهدی (۱۳۹۱)، *ارتباطات انسانی*، تهران، سمت.
- محسنیان راد، مهدی (۱۳۹۵)، *ارتباط شناسی*، تهران، سروش.
- مطهری، مرتضی (۱۳۶۹)، *ختم نبوت*، تهران، صدرا.
- مطهری، مرتضی (۱۳۷۷)، *حماسه حسینی* (جلد ۱)، تهران، انتشارات صدرا.
- مطهری، مرتضی (۱۳۸۱)، *اسلام و نیازهای زمان* (جلد ۱)، تهران، صدرا.
- مطهری، مرتضی (۱۳۸۱)، *آشنایی با قرآن* (جلد ۱)، تهران، صدرا.
- مطهری، مرتضی (۱۳۸۲)، *پانزده گفتار*، تهران، صدرا.
- مطهری، مرتضی (۱۳۸۲)، *نهضت‌های اسلامی در صدساله اخیر*، تهران، صدرا.
- مطهری، مرتضی (۱۳۸۳)، *سیری در سیره نبوی*، تهران، صدرا.
- مطهری، مرتضی (۱۳۸۵)، *حکمت‌ها و اندرزها* (جلد ۱)، تهران، صدرا.
- موسوی خمینی، سید روح‌الله (۱۳۸۸)، *ولایت فقیه و حکومت اسلامی*، تهران، مؤسسه تنظیم و نشر آثار امام خمینی(ره).
- موسوی خمینی، سید روح‌الله (۱۳۸۹)، *صحیفه امام* (جلد ۳، ۴، ۵، ۱۰، ۱۱، ۱۸)، تهران، مؤسسه تنظیم و نشر آثار امام خمینی(ره).
- نرم‌فزار حدیث ولایت، بیانات مقام معظم رهبری.
- نعیم‌آبادی، غلامعلی (۱۳۸۲)، *تحریف در آموزه‌های دینی*، قم: مؤسسه فرهنگی انتشاراتی توسعه قلم.
- نیومن، ویلیام لاورنس (۱۳۸۹)، *شیوه‌های پژوهش اجتماعی: رویکرد‌های کیفی و کمی*، ترجمه حسن دانایی‌فرد و سید حسین کاظمی، تهران، مهربان نشر.

- Ahmadi, Mohammad Hassan, (2012), Reflection on the Interpretation of the Verse of Sharif, "those who distort words from their [proper] usages", *Interpretive Studies*, 10: 31-44. *(In Persian)*
- Amid, Hassan, (2010), Persian dictionary, Tehran, Ashjae Press.
- Bojnourdi, Seyyed Kazem, (2006), The Great Islamic Encyclopedia, Tehran, The Center of the Great Islamic Encyclopedia. *(In Persian)*
- Dekhada, Ali Akbar, (1994), Dekhoda dictionary, Tehran, University of Tehran Press and Publishing Institute. *(In Persian)*
- Eskandari, Elahe, (2016), Investigating the Distorted Role of Monotheistic Religions in Individual and Social Education. M.Sc. Payame Noor University, Markazi Province, Faculty of Education and Psychology. *(In Persian)*
- Farhangi, Ali Akbar, (1995), human relations, Tehran, Rasa Cultural Services Institute. *(In Persian)*
- Flick, Uwe, (2009), An Introduction to Qualitative Research, Translated by Hadi Jalili, Agah press.
- Gill, David, Bridget, Adams, (2005), ABC of Communication Studies, Translated by Ramin Karimian et al., Tehran, Center for Media Research and Studies.
- Haddad Adel, Ghulam Ali, (2001), Encyclopedia of the Islamic World, Tehran, Islamic Encyclopedia Foundation. *(In Persian)*
- Hadith velayah Software, Statements by the Supreme Leader of Iran.
- Izadi, Mahdi, (2015), The Methodology of Criticizing the Text of Hadith, Tehran, Imam Sadegh University Press. *(In Persian)*
- Kazemi, Mojtaba, (2011), Texturization, Reintroduction and Distortion of Translation: A Critical Discourse Analysis Approach to Ideological Implications in Representing Imam Khomeini's Speech in English Translation, MSc Thesis, University of Isfahan. *(In Persian)*
- Khomeini, Seyyed Ruhullah, (2009), Velayat-e Faqih and Islamic State, Tehran, Institute for Organizing and Publishing Imam Khomeini's Works. *(In Persian)*
- Khomeini, Seyyed Ruhullah, (2010), Sahifeh ye imam Khomeyni, Tehran, Institute for Organizing and Publishing Imam Khomeini's Works. *(In Persian)*
- Mohsen Rad, Mehdi, (2012), human connection, Tehran, Samt press. *(In Persian)*
- Mohsen Rad, Mehdi, (2016), Communicology, Tehran, Soroush press. *(In Persian)*
- Motahari, Morteza, (1990), End of the Prophecy, Sadra Publications. *(In Persian)*
- Motahari, Morteza, (1998), The epic of Hussein, Tehran, Sadra Publications. *(In Persian)*
- Motahari, Morteza, (2002), Introduction to the Quran, Tehran, Sadra Publications. *(In Persian)*
- Motahari, Morteza, (2002), Islam and the Needs of Time, Sadra Publications. *(In Persian)*
- Motahari, Morteza, (2003), Fifteen Speeches, Tehran, Sadra Publications. *(In Persian)*
- Motahari, Morteza, (2003), The Islamic movement in the last hundred years, Sadra Publications. *(In Persian)*
- Motahari, Morteza, (2004) Satiety in the prophetic sire, Sadra Publications. *(In Persian)*

-
- Motahari, Morteza, (2005), *Wisdoms and exhortations*, Sadra Publications. (*In Persian*)
 - Naeem Abadi, Gholam Ali, (2003), *Distortion in religious teachings*, Qom, Gharam Publishing Co. (*In Persian*)
 - Neuman, W. Lawrence, (2010), *Social Research Practices: Qualitative and Quantitative Approaches*, Translated by Hassan Danaei Fard and Seyed Hossein Kazemi, Tehran, kindly published. (*In Persian*)
 - Rabbani, Mohammad Hassan, (2010), *The Pathology of Hadith*, Mashhad, Islamic Research Foundation. (*In Persian*)
 - Saldana, Johnny.m, (2016), *Coding Guide for Qualitative Researchers*, Translated by Abdollah Givian, Tehran, Scientific and Cultural Publications. (*In Persian*)
 - Shamaei Kupai, Milad, Esmaeili Givi, Mohammad Reza (2014), *A paradigmatic model of jihadist management using data theory*, *State Management Perspective*, 19: 19-150. (*In Persian*)
 - Strauss, Anselm, Corbin, Juliet, (2006), *Grounded Theory*, Translated by Buick Mohammadi, Tehran, Institute for Humanities and Cultural Studies. (*In Persian*)
 - Zolfagharian, Mohammad Reza and Latifi, Maysam, (2011), *Foundation Data Theory with Nvivo8 Software*, Tehran, Imam Sadegh University Press. (*In Persian*)